

СРБИ КОНСТАНТИНА ПОРФИРОГЕНИТА И АНГЛОСАКСОНСКОГ КРАЉА АЛФРЕДА

Као што је познато, питање порекла Срба још увек је неизвесно, као и проблем Словена уопште или и неких других европских народа. Мада историчари, лингвисти, археолози и други научници већ вековима настоје да одговоре на питање где су почеци Срба, када је та групација са тим именом настала и одакле су и када из своје предбалканске постојбине кренули на Балкан, још ни до данас није дат поуздан одговор на било које од горњих питања. Постоје само различите теорије помоћу којих се настоји да се дође до решења и постоје једино мање или више прихватљиви резултати, али опште прихватљивог решења нема. Отуда је разумљиво што у редовима истраживача не престаје жеља да се новим покушајима пронађе неки досад непознати извор сазнања или да се у толико пута претресаним изворима сагледа нешто што пружа наду за решење макар и незнатно боље од постојећих.

У свим досадашњим покушајима, трагајући за пореклом Срба, научници су, готово без изузетка, тражећи одговор, полазили од засад јединог извора који, кад је реч о балканским Србима, спомиње и њихову предбалканску постојбину. Тај неизбежни и непроцењиви извор за проучавање прошлости балканских Словена, па и Срба, јесте небројено пута коришћено и цитирано дело византијских хроничара, познато као *De administrando imperio* (DAI), најчешће приписивано цару Константину Порфирогениту. Али зачудо, мада је DAI заиста за сада једини познати старији извор у коме се налази доста драгоцених података у вези са предбалканском постојбином Срба, и у коме су ти подаци на изглед сасвим јасни, баш ти подаци су до те мере изазивали међу научницима недоумицу да су на основу њих изграђиване читаве теорије крајње опречне. Док су се једнима ти подаци чинили као сигуран доказ да предбалканску постојбину Срба треба тражити у источној Галицији, други су на основу тих истих вести били уверени да су Срби на Балкан дошли из данашње Пољске, док су трећи били убеђени да ти Константинови описи недвосмислено указују да предбалканску постојбину Срба треба тражити само у данашњој Саксонији или евентуално у Чешкој. Закључци су заиста зачуђујуће опречни, јер је просто невероватно да према истим подацима изван број научника ту предбалканску постојбину Срба смешта у поречје река Сале и Лабје, док други крајње самоуверено ту исту постојбину Срба смештају три-четири стотине километара источније (средња Пољска) или чак и хиљаду километара источније (источна Галиција). Несумњиво да у томе нешто није у реду. У сваком случају, јасно је да су овакве разлике настајале услед различитог тумачења основног и јединог извора, што сигурно изазива потребу да се тај исти извор и даље истражује не би ли се у њему уочиле

нове појединости које би нека од постојећих схватања потврдила или још одлучније одбацила.

Из тих разлога и у овој расправи анализа извора почеће од *DAI*, односно од оних његових поглавља у којима се наводе подаци о предбалканској постојбини Срба и уз њих и Хрвата. У тој анализи несумњиво је најважније установити, колико је могуће, шта је од постојећих вести о Србима (и Хрватима) изворни, тј. словенски податак, а шта је могућа конструкција византијског хроничара и из којег су времена ти евентуални изворни подаци, као и касније конструкције византијских писаца. Ово утврђивање веродостојности података, чак и са делимичним резултатима, може да буде од великог значаја при нашем опредељивању за предбалканска станишта Срба и Хрвата. Јер, ако бисмо после тога и у неким другим изворима, старијим од *DAI*, нашли потврду, или макар вероватноћу, да су балкански Срби некада заиста живели на подручју на које нас упућује Порфирогенит, били бисмо далеко смелији у својем уверењу да су византијски хроничари могли сасвим добро знати одакле су Срби и Хрвати дошли на Балкан, тј. више бисмо веровали да онако наведени географски подаци у *DAI* могу упућивати само на један простор. Од поглавља *DAI* која нас у овом случају интересују, почећемо од онога које је посвећено Србима.

1. ГЛАВА 32. *DAI*

О Србима и земљи у којој сада обитавају

„Треба знати да Срби воде порекло од некрштених Срба названих и Бели, насељених с оне стране Турске (тј. Мађарске), у крају који се код њих назива Бојки: њима је у суседству и Франачка, исто као и велика Хрватска, она некрштена, која се назива и Бела. Тамо су, дакле, и ови Срби од давнине настањени.“¹

Сви покушаји да се на основу горњих података стекне јасна представа о предбалканској постојбини Срба остали су, као што је речено, безуспешни. Можда је један од разлога и у томе што се анализи горњих података није прилазило тако што би се тражио смисао не одмах читавог одељка, већ најпре сваке реченице па и сваке речи, уз пажљиву процену њихових међусобних односа, па тек на крају осмотрило, ако постоји унутрашњи склад, какав је смисао одељка у целини и да ли се другим изворима може потврдити, у целини или делимично, веродостојност казивања аутора главе 32. *DAI*. Зато ћемо и приступити најпре анализи појединих реченица и реченичних делова.

„Треба знати . . .“ Овакав почетак оставља утисак да писац почиње казивање са великим самопоуздањем. „Треба знати . . .“ тешко да би рекао неко ко није располагао поузданим подацима. Писац је, по свој прилици, знао да до тада није постојала никаква писана историја Срба нити неких других балканских Словена, па је, приступајући састављању једне кратке историје, почео, сасвим природно и разумљиво, са обавештењем ко су ти Срби и одакле су дошли. Не би требало ни помишљати

¹ Византијски извори за Историју народа Југославије, II, Београд, 1959 (даље: *Извори II*).

да се у Византији у X веку није знало одакле су поједини балкански Словени дошли, нити би имало смисла сматрати да је писац почео да се распитује о пореклу Срба тек кад је започео да пише њихову кратку историју. То је на византијском двору морало бити одавно познато, по свој прилици још од времена кад су Срби дошли на Балкан. Зато писац и почиње своје казивање са „Треба знати . . .“, желећи ваљда да каже да и други људи његова доба, тј. пишчева, као и потомци, треба да знају оно што је и њему, тј. писцу, познато. И методски и композицијски он почиње онако како бисмо и ми почели: жели читаоца да упозна са основним подацима о Србима још из времена пре него што су дошли на Балкан.

„ . . . да Срби воде порекло од некрштених Срба . . .“ важан је податак, али и веома неодређен, те се у вези с њим може поставити читав низ питања. Пре свега, мора нас интересовати када је овај податак настао, јер се евентуалним утврђивањем његове хронологије може средним путем олакшати оцењивање не само његове вредности него и других података у овом поглављу. Да ли је овај податак настао тек у IX или X веку, или је забележен убрзо по доласку Срба на Балканско полуострво? Који су то некрштени Срби у VI, а који у IX или X веку? Ко је могао правити разлику између крштених и некрштених Срба? Да ли је то податак самих Срба, или је византијски писац ту разлику навео правећи поређење између балканских Срба и оних који су остали у старој постојбини? Оно што је, чини се, сигурно јесте да Срби нису били крштени кад су дошли на Балкан, и ако су приликом свога доласка могли сасвим јасно да опишу одакле су дошли, мало је вероватно да су приликом свога доласка саопштили Византинцима да воде порекло од некрштених Срба. По свој прилици да их Византинци нису о томе ништа ни питали, јер су то знали и без питања. Сасвим је могуће да је горњи податак забележен касније, вероватно када је уз друге податке о Србима требало истаћи и то да ови балкански, покрштени, воде порекло од оних који су у време писања дела били још увек некрштени. То поређење могао је извршити писац пошто је сазнао за географски положај предбалканске Србије и знао сигурно да ти преци и сродници балканских Срба још увек нису били крштени. Византинци су свакако поуздано знали шта се дешава између Источних Франака (Немаца) и Полапских Словена. Примање хришћанства међу полапским Србима настало је у јачој мери тек после дефинитивног покорвања подручја између Сале и Лабе, односно после пада Јане (928), тврђаве српског племена Гломача. Кад је започето писање главе 32, писац је, по свој прилици, знао да, говорећи о пореклу покрштених балканских Срба, може сигурно рећи да воде порекло баш од тих, још увек некрштених, Срба у Полабљу, мада је могло бити да је тај податак забележен и пре X века. На ово присталице теорије о источном пореклу Срба могу рећи да у то време ни Словени у источној Галицији и Белорусији, или у Пољској, нису били покрштени. То је тачно, али на које је некрштене Србе мислио писац, најбоље је он сам објаснио дајући нам друге податке о географском положају тих сродника и предака балканских Срба још увек некрштених.

„ . . . названих и Бели . . .“ сигурно је један од тих занимљивих и значајних података. Одмах нас интересује да ли су сами Срби до-

шљаци саопштили Византинцима да се зову Бели, или је писац другим путем дошао до тог сазнања. Веома је мало вероватно да су горњи податак саопштили Византинцима сами Срби. Познато је да чак ни најранији западни хроничари не називају полапске Србе Белим Србима, већ једино у разним варијантама бележе назив Срби. Један део истраживача, тумачећи порекло назива Бели, мисли да је настао од назива реке Лабе — *Albis*, уз коју је већина полапских Срба становала.² Могли бисмо готово са сигурношћу рећи да Срби нису себе називали Бели. Сетимо се само да се ни по доласку на Балкан нигде не спомиње назив неке Беле Србије, као што се, на пример, јавља име Беле Хрватске. Откуда онда назив Бели Срби? Решење није једноставно, али је вероватно да су неки суседи Срба, можда у првом реду несловенски, тако називали Србе желећи тиме да означе њихов полапски положај. Византијски хроничар могао је то знати, па зато и каже „названих и Бели“, дакле не каже да они сами себе тако зову, већ да их други тако називају. По свему судећи, то није српски податак, али баш због тога може да буде драгоцен, јер показује да је писац веома добро знао о коме је реч. Кад он уз друге податке о предбалканским Србима зна да их зову још и Бели, није ли то доказ више да је био добро упућен у ствари о којима пише? Византинци су знали за реку *Albis* (Лаба) и вероватно да су за назив Бели сазнали преко народа који су прихватили римске називе река, као што је и *Albis*, па по њој и народе уз њу назвали *Albi* — Бели. Противници мишљења да је писац под именом Белих Срба хтео дазначи полапске Србе тврде да је сасвим могуће да је реч о Белим Србима у Галицији или Белорусији, или уопште негде источније од Висле.³ Само, ако већ своје мишљење заснивају на Порфиригеновим вестима, сви од реда пропуштају да детаљније објасне из којих се то царевих података може закључити да је, спомињући Беле Србе, мислио на исток. Да је тако, зашто би писац уопште спомињао Франке као западне суседе тих Белих Срба, као што ће се видети из описа мало даље.

„... насељених с оне стране Турске...“. Као што се види, док је писац доведе дао само две-три најопштије напомене, одавде почињу његови драгоцени географски подаци којима, очигледно, жели да ближе објасни где живе ти некрштени Срби, названи и Бели, и где су живели и ови Срби чију историју почиње да пише. Вредност овог податка јасна

² Кад је Геркен на једном месту говорио о Белим Хрватима, ради објашњења шта значи *Бели*, позвао се на у оно време много циграног Геласија: „... [*Albi Hrobati*]... ein Volk. so ein großes Land bewohnt, *Albi* aber (wie Herr Gelasius vermerket), mag *Albi* heißen sollen, weil diese Slaven nahe an der Elbe ihre Wohnsitze halten, sonst heißt auch *Albus* auf Slavisch *Bele* (Ph. W. Gercken, *Versuch in der aeltesten Geschichte der Slaven besonders in Deutschland aus den besten gleichzeitigen Schriftstellern verfasst*, Leipzig, 1771, 67).

³ Велики утицај на развој ове теорије имао је Шафарик, који је још 1837. био у томе одлучан: „... потврђујем, да су Хрвати и Срби преселили се из Восточне Галиције и Владимирска или из доцније Червене Русије, а не из Ческе и Лужице...“ (П. Ј. Шафарик, *О земљи Бојки, Новиј Србскиј Летопис за год. 1837*, част прва, у Пешти, 14). За многе касније истраживаче порекла Срба ово Шафариково мишљење имало је пресудан утицај, и једно време знатно се шири схватање да је Порфиригенит био необавештен о пореклу Срба и Хрвата. Овакво своје мишљење Шафарик је поновио и нешто касније (P. J. Scharik, *Slawische Alterthümer, zweiter Band*, Leipzig, 1844, 624 и др.).

је већ на први поглед, можда пре свега због тога што је очигледно да податак не потиче од самих Срба. То је опис који је могао дати човек који је располагао са довољно елемената о предбалканском положају Срба да га је могао сасвим јасно описати према географско-политичком стању свога времена. Њему ништа није сметало што се од доласка Срба до његова времена много шта изменило на простору између предбалканске и балканске постојбине Срба.

Пре свега, важно је констатовати да Срби приликом свога доласка на Балкан, или убрзо потом, нису могли споменути Турску (Мађарску) као оријентир за објашњење географског положаја своје предбалканске постојбине, јер се Мађари јављају у Панонији тек нешто више од 200 година после доласка Срба на Балканско полуострво. Како, међутим, нема смисла ни помишљати да се писац распитивао о предбалканској постојбини Срба тек негде уочи самог писања њихове историје, излази као сасвим вероватно да је потребним подацима располагао још од раније и да је овде споменуто Турску (Мађарску) да би те раније податке, по свој прилици изворне, ускладио са геополитичком сликом свога времена. Дакле, пошто Срби нису никако могли споменути Мађаре, јер су ови тек у X веку коначно застали у Панонији, јасно је да је спомен Мађара на горњем месту у глави 32. DAI настао тек негде између доласка Мађара (крај IX века) и времена састављања главе 32 (до средине X века). Тај спомен је, могло би се рећи, изванредан доказ да је византијском писцу било сасвим добро познато о којој је земљи реч кад каже „с оне стране Турске . . .“ Но, ипак, да би и тако могао да напише, морао је располагати и другим елементима, јер израз „с оне стране Турске . . .“ може да се тумачи доста широко, зависно од тога одакле се гледа. Међутим, изгледа да је за такву могућност знао и сам византијски хроничар, па зато, да би био јаснији, саопштава и друге елементе којима је располагао. Да није изнео и те друге податке, можда би се и могло помислити да му је „она страна Турске . . .“ негде према Бугу или уопште источније од поречја Висле, али он ту недоумицу отклања и даљим подацима јасно показује да је мислио само на западни правац, а не на источни.

„ . . . у крају који се код њих зове Бојки . . .“ један је од тих даљих података који треба да отклоне недоумицу око оријентисања према западу или према истоку. Па ипак, баш овај податак је изазивао код истраживача велику неизвесност и изазива је још увек. Док су старији истраживачи претежно сматрали да је овде реч о земљи Боја и изједначавали Бојки са Чешком, с тим што су неки помишљали и на Баварску, дотле у новије време, углавном од Шафарика, истраживачи Бојки траже у источној Галицији, мада међу савременим истраживачима има и таквих који непоколебљиво сматрају да је Бојки исто што и данашња Чешка.

Но, како ћемо се определити за географски положај Бојки, зависи у великој мери од тога како ћемо протумачити и остале податке којима писац обележава положај предбалканске Србије. Бојки је ипак кључни податак, јер је засад то једина сасвим прецизна вест о називу земље у којој су Срби становали пре доласка на Балкан. Сви остали подаци у ствари су само оријентирани који се дају ради ближег објашњења овог основног податка. Зато се вреди мало више задржати на називу Бојки.

Тај назив је дат одмах иза спомена Турске (Мађарске), а тек после њега су споменуте Франачка и велика Хрватска (Бела), који као оријентир треба још јасније да представе слику географског положаја Бојки као централног оријентира. Нас овде пре свега интересује чији је то податак, да ли је српски или византијски? Нормално је да одмах помислимо да су га сами Срби саопштили Византинцима објашњавајући одакле су дошли. На то нас упућује и сама формулација тог дела реченице: „који се код њих назива Бојки . . .“ („in loco ab illis Voici nuncupato“). Да би византијски писац могао тако написати, морао је да располаже податком који су му у своје време саопштили или сами Срби или неко ко им је био у непосредном суседству. Најлогичније је да су такво саопштење дали сами Срби, који су најбоље знали како се звала земља из које су пошли на југ. Упадљиво је да византијски писац није ту земљу назвао савременијим називом, на пример Бохемија, или зашто није споменуо Моравску, за коју је морао знати, као што је на другом месту споменуо Саксију (Саксонију), један сасвим савремен назив. Најзад, ако је мислио на Бојку као на неку источну земљу, зашто није споменуо Пољску или неке руске земље као суседне? *Из свих ових дилема најјаче се намеће утисак да је писац желео да саопшти баш назив Бојки, вероватно стога што је знао да су тај назив употребили сами Срби дошљаци кад су говорили о својој предбалканској отаџбини.*

Необично је, даље, важно размотрити и кад су Византинци чули за назив Бојки. Највероватније је да су за њега сазнали одмах или убрзо по доласку Срба. Они су можда још од раније знали да на северу постоји земља Бојки, али су сад и од Срба чули да су дошли баш из те земље. Тај назив је морао бити веома стар и сасвим је могуће да је у непосредној вези са распрострањеношћу келтских Боја. Занимљиво је да византијски хроничар није хтео да забележи ниједан други назив за тај простор, што може да значи да је и сам осећао значај податка о земљи Бојки, па га је употребио у изворном облику, у онаквом каквог га је нашао забележеног или на други начин сачуваног још из времена доласка Срба на Балкан. У сваком случају, чини се да је Бојки у овом почетном тексту главе 32. податак који можемо приписати самим дошљацима — Србима, те нам као једини те врсте може бити од непроцењиве вредности.

По свој прилици да је тај податак служио византијском хроничару као основни оријентир кад је уз помоћ и других података означавао географски положај предбалканске Србије. Било да је и раније знао за њега или не, кад је у писању дошао до податка о Бојки и кад је са њим упоредио и друге географске податке, било му је сасвим јасно одакле су Срби дошли на Балкан. Знање о географским положајима важнијих европских земаља морало је на византијском двору бити доста солидно и много пре X века. Не треба заборавити, између осталог, да је још почетком IX века Византија ратовала на прилазима Балкана са једним врло моћним западним противником — Францима, па је свакако била веома добро обавештена о распореду народа који су били или могли бити под франачким утицајем, или су им били непријатељски расположени. Од тада до почетка или до средине X века, дакле за готово више од сто година, обавештеност учених људи у Византији морала је бити још ширира и поузданија. Уосталом, зар нам византијски писци

још у току VI века нису оставили драгоцене податке о положају неких народа у Европи? Најзад, кад је могао Павле Орозије још почетком V века да састави један, за његово време доста солидан, опис земаља у Европи, укључујући и Балканско полуострво, зашто не би могао састављач, или састављачи DAI, у X веку, да на основу сасвим јасних података опише предбалкански положај народа веома значајног за однос Византије и за њене прилике на Балкану. Не треба изгубити из вида да се у досадашњем опису сасвим лепо географски поклапа спомен Бојке са податком „с оне стране Турске . . .“. Гледано из Византије, посебно из Цариграда, то сасвим одговара. Опис је, међутим, још јаснији кад одмах за овим у разматрање укључимо и податак о Франачкој.

„ . . . њима је [Србима] у суседству и Франачка, као и велика Хрватска, она некрштена која се назива и Бела“. Одмах ваља рећи да се овде недвосмислено потврђује оно што у географском погледу саопштавају претходни подаци. Као што се види, овде добијамо још два оријентира географско-етничког значења. Јасно је већ на први поглед да је податак о суседству Франачке од изузетне вредности. Не морамо уопште ни да постављамо питање чије је то обавештење, да ли су га сами Срби саопштили Византинцима или је византијски хроничар горњи закључак извео на основу других података којима је располагао. Чини се, ипак, да су Срби, као што су рекли како им се називала земља у којој су раније живели (Бојки), саопштили Византинцима и ко су им били суседи. Има, по свему судећи, пуно основе за помисао да је спомен Франака као суседа други изворни податак од необичног значаја. Јер, без обзира на то што је и сам хроничар могао закључити ко су били суседи Срба у време пред њихов полазак на Балкан, природније је да помислимо да су Франке споменули сами Срби, јер су они сами најбоље знали ко су им били суседи.

Међутим, занимљиво је да баш код овог драгоценог податка настаје прекретница међу истраживачима, од којих неки потпуно запостављају спомен Франака тражећи Бојку и Белу Србију далеко према истоку. Они, једноставно, или ћутке прелазе преко спомена франачког суседства, или просто узимају да је Порфирогенит био необавештен, да је био заведен истоветношћу назива Срба на западу са онима на истоку, или налазе и друге разлоге. Очигледно је да им је баш спомен Франака јако сметао. Њих никако нису могли да доведу у везу са галицијским Бојкима, јер у ваздушної линији размак између Галиције и положаја Франака у VI веку износи више од 1.000 километара. То је свакако важан моменат у процени веродостојности спомена Франака као могућих суседа Срба, јер би се мало ко, мислећи на галицијске Србе, толико преварио па као њихове непосредне суседе навео Франке. Отуда је чудно како истраживачи нису запажали колико су сви географски подаци у глави 32. DAI у изванредном међусобном складу и колико је баш спомен Франака, уз Бојку, значајан податак.

Наравно, и поред тога што је јасно да „с оне стране Турске“ наилазимо на земљу Бојку, као што је јасно да су само тој Бојки Франци могли бити суседи, ипак морамо погледати да ли поред географских односа постоје и неки други моменти који потврђују оправданост нашег оријентисања према западу. Овде се, пре свега, морамо питати где су били Франци у време кад су Срби, као што знамо, пошли из своје пред-

балканске постојбине. Сасвим се добро зна да су Франци на почетку VI века сачињавали један врло моћан племенски савез у западној Европи. Покоравањем Тирингије, 531. године, они су дошли у непосредни додир са Полапским Словенима, у првом реду са полапским Србима. Према томе, могли бисмо рећи да је неоспорно да су Срби 531. године имали као суседе на западу Тиринжане под франачком влашћу, дакле и Франке. Ствар би тако била врло једноставна кад бисмо били сигурни да Срби из своје предбалканске постојбине нису пошли на југ пре 531. године, али ми у то нисмо сигурни, па би, према томе, био доведен у питање и податак о суседству Франака. Питање је несумњиво сложеније него што се на први поглед чини. Сложеније утолико што можемо претпоставити да су неки Срби могли поћи из своје предбалканске отаџбине већ у време Атилиног повратка са Каталаунских поља (после 451). Сасвим је могуће да је Атилино пораз доста утицао на веће промене на подручју између Рајне, Лабе и Одре. Зна се поуздано да у V веку долази до знатних померања народа и битних промена на том простору. Није искључено да је у вези са неким од тих кретања, на пример са кретањима Вандала ка југоистоку, пошао и један талас Полапских Словена међу којима је могло бити и Срба. Али у том случају, ако су међу њима били и Срби, значило би да су пошли пре него што су Франци 531. покорили Тирингију, па према томе не би ни могли рећи да су им суседи били Франци. Но, постоји вероватноћа да Срби у ранијој фази нису према западу становали само до линије Сала — Лаба, већ и западније од Сале, можда чак до изворних предела реке Мајне, па би у том случају били још од пре 531. године у суседству Франака.⁴ Пошто нам је тешко да посумњамо у аутентичност податка о Бојки и суседству Франака, склони смо да поверујемо да су у праву они истраживачи који Западне Словене замишљају чак и на простору близу Рајне. Ако би тако било, можда не би требало одбацити могућност да се назив Бојки не односи само на чешко подручје, већ и на много шире, особито према западу, јер ни келтски Боји нису морали увек становати само на подручју данашње Чешке. Према томе, ако је податак о Бојки и суседству Франака изворни српски, у шта не сумњамо, он би могао бити и старији од почетка VI века; могао би се односити на суседство са Францима много ближе Галији и потицао би из времена када се франачки савез припремао за окршај са Алеманима, Баварцима и другим народима источно од Рајне, углавном између Рајне, Лабе и Сале.

Но, нашој општој оријентисаности у вези са предбалканском постојбином Срба не смета ни комбинација о суседству Франака почетком VI века, не смета нам много ни евентуална дилема да ли су сами Срби саопштили да су им једни суседи били Франци, или је тај податак истакао византијски хроничар коме је могло бити јасно да уз спомен Бојке и „с оне стране Турске . . .“ нико други није могао бити западни сусед Срба него Франци.

Хроничар није морао бити у недоумици и због тога што је располагао још једним драгоценим податком, податком о великој Хрватској

⁴ Кад је св. Стурм једнога дана ишао путем из Тирингије у Мајнц, приликом прелаза реке Фулде наиђе на велики број Словена како се купају и пливају у реци (*The Life of St. Sturm* by C. H. Talbot, London and New York, 1954, 186).

као другој суседној земљи. Ми не можемо тако олако прелазити преко оваквих изванредних географских података и сматрати да је један учени Византинац у X веку могао бити толико необавештен да је из основа побркао стање и реалну слику заменио неком својом измишљеном представом. Зашто не би могло бити да су Срби, који су знали да кажу да им се земља звала Бојки и да су им једни суседи били Франци, зашто не би били у стању да кажу да су им на супротној страни суседи били Хрвати? Но, нама не би ништа сметало да је суседство Хрвата, као и спомен суседства Франака, реконструисана слика византијског хроничара коме је могао бити довољан и сам спомен Бојке па да му буде јасно ко је Србима могао бити западни а ко источни сусед. Претпостави да је означавање суседа Срба дело самог византијског хроничара иде у прилог баш спомен велике Хрватске. Сасвим је јасно да Србима такав назив није могао бити познат у време њиховог боравка у предбалканској постојбини или у време доласка на Балкан, јер је тада постојала само једна Хрватска, предбалканска, коју тада сигурно нико није звао великом, пошто још ни издалека није било друге са којом би се могло правити поређење. Придев „велики“ могао је настати много касније, кад је успостављена и балканска Хрватска и кад се могло правити поређење између ње и оне предбалканске, која је у територијалном погледу могла бити знатно пространија. Дакле, нама нимало не би сметало чак и ако бисмо били сигурни да су и Франачка и велика Хрватска додатни елементи византијског писца који је тиме хтео само да допуни и боље објасни изворне податке. Можда би овде вредело размислити нису ли Византинци располагали још неким подацима, које писац главе 32. није унео сматрајући да је довољно јасно ако напише овако како је до нас и дошло. То је сасвим могуће, јер се и иначе добија утисак да је, како бисмо рекли, тај увод у главу 32. сасвим кратак, да представља само једно најнужније обавештење о пореклу Срба, док је главни циљ био да се о њима нешто више каже као о народу у саставу царства.

Дакле, чини се да опис никако не губи од вредности без обзира на то у којој мери у њему назиремо податке за које бисмо рекли да су задржали изворни облик, а у којој су мери изворни подаци изгубили изворни облик пишчевом прерадом. Ни овај опис доведе, ни спис о Србима у целини не губи у веродостојности, мада је, рекло би се, јасно да су поједини делови различите вредности. Наиме, очигледно је да поглавље о Србима не можемо у целини окарактерисати као извор. Од најстаријих вести, о подацима о предбалканском положају Срба, до догађаја ближих пишчеву времену, временска разлика износи близу 400 година и спис је само утолико изворни документ за старији период уколико почива на изворним подацима. Отуда се чини да је много ближе истини ако сматрамо да је глава 32. *DAI* најстарији покушај да се напише кратка историја Срба и дело је, у ствари, најранија позната интерпретација изворних података. Нема никаквих знакова да је писац уводни део измислио. Напротив, досад смо могли запазити да његови подаци стоје у једној логичкој повезаности и да имају тежину историјских аргумената, мада у строгом смислу речи нису прави извор. Можда ће тачније бити ако кажемо за уводни део да је пишчева обрада изворних података, чији првобитни облик можемо само назрети, док је садржај који приказује збивања из IX и X века несумњиво изворног карактера.

Али да видимо шта писац још говори о великој Хрватској и чији би то податак могао бити. Он каже да је та суседна велика Хрватска „она некрштена“, што, као и у случају са некрштеним Србима, не може бити податак Срба дошљака, већ накнадна констатација византијског хроничара, који је, знајући о којим је Хрватима реч, једноставно забележио да је у питању у његово време још увек некрштена Хрватска, северна, за разлику од балканске, крштене. На горњи податак писац додаје „која се назива и Бела“. По свој прилици да ни тај податак није потекао од Срба дошљака, већ је свакако опет резултат пишчевог доброг познавања ситуације у том делу Европе. Занимљиво је да се придев „бели“ јавља и уз Србе и уз Хрвате, па ипак писац ниједном не истиче да су било једни или други сами себе тако звали, већ само бележи „названих и Бели“, „која се назива и Бела“, што ће најпре значити да су их други тако звали. Упадљиво је да је заједничка компонента и Србима и Хрватима тај придев „бели“, који, по свој прилици, потиче од заједничке реке Лабe (Albis — Бела), по којој су их странци разликовали од других Срба и Хрвата, балканских. Занимљиво је да Поп Дукљанин за један део балканске Хрватске употребљава назив Бела, што може да буде знак да између тих Дукљанинових и Порфирогенитових Белих Хрвата постоји директна веза, о чему ће на другом месту бити више речи.

„Тамо су, дакле, и ови Срби од давнине настањени“. Овим речима писац као да завршава свој кратки али драгоцен опис географског положаја предбалканске Србије. На први поглед, горња два податка („тамо“ и „од давнине“) сасвим су неодређена и ваљда су зато у историографији и остала потпуно запостављена. Ниједан истраживач није покушао да установи шта ова два податка значе и у чему би могла бити њихова вредност. У ствари, и без много размишљања могли бисмо рећи да је њихова вредност у суштини иста колика је и оних података пре тога наведених. Са „тамо“ и „од давнине“ писац једноставно понавља на својствен начин оно што је раније рекао, с тим што се овде јавља и један нови податак, који може да има изванредну вредност и који се јавља само на том месту и нигде више у читавој нама познатој историји. То је податак „од давнине“. Бандури је тај део реченице превео са „Illic igitur initio Servii hi habitabant“.⁵ Одмах се може запазити да је један од ова два податка географски („тамо“), а други хронолошки („од почетка“, „initio“). Значење појма „тамо“ једноставно је ако смо прихватили да су сви претходни географски подаци веродостојни. Ако су Бојка, суседство Франака и Белих Хрвата у непосредном географском суседству, онда је доста једноставно одредити географски положај предбалканске Србије и „тамо“ би се односило на простор уз који су ова три податка у непосредној вези. Сасвим је, међутим, другачије са хронолошким податком „од давнине“ („од почетка“), јер је заиста крајње неодређен. Али, ако је оригиналан, тј. изворни, односно ако су Срби приликом доласка на Балканско полуострво описали где су раније становали и ако су при том саопштили да су „тамо“ боравили „од почетка“, тј. од како се зна, онда и тај, на изглед крајње неодређен и безвредан, податак добија извесне јасније димензије и његова би вред-

⁵ Imperium Orientale... Opera et Studio Domini Anselmi Banduri... Tomus I, Parisiis, MDCCXI, 99.

ност могла бити непроцењива не само за српску већ и за словенску прошлост уопште. Но, да поновимо, као и вредност податка „тамо“, тако и вредност податка „од почетка“ може се одмерити макар и приближно једино проверавањем његове веродостојности. Зато се одмах морамо упитати зашто је тај податак остао тако неодређен и чија је могла бити таква формулација.

Можемо одмах рећи да је први утисак да је овај хронолошки податак изворни, да су га у тако неодређеном облику саопштили сами Срби по доласку на Балкан. Упадљиво је, наиме, да иза доста јасног описа географског положаја предбалканске Србије и после једне врсте потврде тога описа у виду прилога за место „тамо“, одједном наилази крајње неодређени хронолошки податак „од почетка“. Морамо се, због тога, упитати како је могуће да народ који је умео сасвим лепо да објасни одакле је дошао, није био у стању чак ни приближно да обавести када је дошао у ту предбалканску постојбину, односно колико је дуго „тамо“ живео пре него што је пошао на југ. Ту мора да постоји неки врло јак разлог. Вероватно да између њиховог доласка у ту предбалканску постојбину и одласка одатле на Балкан постоји неки веома дуги временски период. *Можда вредност овог неодређеног хронолошког податка и лежи баш у његовој крајњој неодређености.* Јер, ако је византијски хроничар све остало забележио онако како је чуо или макар приближно приказао према изворном казивању, и ако је према томе реконструисао стање пре доласка на Балкан, зашто не бисмо поверовали да је и податак „од почетка“ забележио онако како је чуо од Срба? Логично је, чини се, да сматрамо да је писац био образован човек и да је релативно лако, уз помоћ изворних података, могао својим речима да опише предбалкански положај Србије, па би било логично очекивати да и у хронолошком погледу буде прецизнији, а не да остави један онако крајње неодређен податак. Међутим, по свој прилици да у овом погледу ни сами Срби нису пружили довољно хронолошких елемената из којих би се макар и приближно могао одредити неки временски распон. Сасвим је могуће да су Срби пре доласка на Балкан толико дуго живели у својој предбалканској постојбини да се генерације које су оданде кренуле нису више сећале ниједног јаснијег податка који би Византинцима послужило као хронолошка оријентација. Врло је могуће да су се Византинци код Срба распитивали колико су дуго живели тамо одакле су дошли, али су им ови могли рећи, вероватно, једино то да се код њих прича да су тамо живели још од почетка и да традиција не зна ни за какав догађај који би указивао од када се тај почетак може рачунати. Као што се зна, пре поласка Срба на југ тај део Европе био је поприште многих бурних догађаја, па је чудно да Срби нису споменули ниједно од тих крупних збивања, нису, на пример, рекли да су тамо живели још пре сукоба са Римљанима или још пре покретања Вандала, Бургунда, Херула и других, или пре хунске најезде на Галију. Но, можда су Срби и споменули неки од тих догађаја рекавши да су већ веома дуго пре тих збивања живели у својој предбалканској постојбини, па је византијски хроничар, схвативши да се заиста не може ни приближно одредити тај период, једноставно употребио израз који означава веома дубоку старину, у сваком случају дужу од 500 година. Није искључено да су Византинци још пре доласка Срба на Балканско полуострво знали да су Словени, па

међу њима и Срби, већ одавно настањивали тај део Германије. Но, кад смо већ у недоумици шта може значити израз „од почетка“ или „од давнине“, сетимо се и неких других израза у *DAI* којима се означава дубока старина. То су обично „некад давно“, „у давна времена“, „одавно беше“. У свим таквим случајевима реч је о временском распону дужем од 400—500 година. Овде, међутим, ваља имати у виду да византијски хроничари најчешће радо наводе хронолошке податке кад су у стању да их одреде, те можемо помислити да у овим случајевима заиста нису били у могућности да било шта одређеније назначе.

Све ово указује на могућност да су Срби заједно са осталим Полапским Словенима могли бити веома стари становници Германије. Тако израз „од почетка“ не би био од значаја само за проучавање давне прошлости Срба, већ и Словена уопште, особито оних који су настањивали стару Германију. Јер, ако је тачно да је према изворним подацима византијски писац сасвим с правом Полабље означио као предбалканску постојбину Срба, међу којима се ниједна генерација не сећа колико су дуго њихови преци живели на том предбалканском простору, онда би то био веома јак аргумент за закључак да је Словена било у Полабљу ако не још у прадавно време, онда сигурно пре V или IV века. Чињеница је да ниједан истраживач није узео у обзир податак „од почетка“, а он је, колико се зна, најранији писани хронолошки наговештај у вези са далеком прошлошћу Срба и свакако најближи догађајима на које се односи. Он је најстарији чак и ако узмемо да не потиче од Срба из времена њиховог доласка на Балкан. Довољно је, најзад, имати у виду да Срби дошљаци нису споменули ни три-четири генерације својих предака као становнике те предбалканске постојбине, па бисмо већ имали распон од 200—300 година, а то би доста говорило против мишљења да су Словени, а међу њима и Срби, тек у V или VI веку дошли у подручје Лабје.⁶ Уосталом, да Срби по свој прилици нису могли да изразе колико

⁶ У новије време то је мишљење заступљено, између осталих, и у чланку под насловом *Einwanderung und Wohnsitze der slawischen Stämme in Deutschland*, 3. Siedlungsfelde, Siedlungsgebiete und Stammesgebiete, von Joachim Hermann. У збирци: *Die Slaven in Deutschland*, Berlin, 1970, 11—14 и даље.

Мада овом приликом простор не дозвољава да се више упустимо у различита схватања и теорије о најстаријим подручјима Словена у средњој Европи, ипак морамо навести и неколико мишљења по којима су Словени у централној Европи веома стари становници, знатно старији од Германа. У новије време то схватање заступају особито пољски археолози, антрополози и историчари. Несумњиво одушевљен њиховим резултатима, Дворник, иначе и сам веома добро упуњен у питања далеке словенске прошлости, каже на једном месту: „... we must locate the Slav's place of origin nearer to that of Germans and the Balts i.e. between the Elbe, the Vistula, the Oder and the Bug rivers“ (Fr. Dvornik, *The Making of Central and Eastern Europe*, London, 1949, 12 и даље). Но, W. Kętrzyński је још 1868. год. у уводу свога дела рекао: „Auch die Weichsel- und Elbslawen sind wie Ostslawen von jeher in jenen Landschaften ansässig gewesen; seit der Ureinwanderung der Indo-europäischen Stämme haben sie die bleibende Grundbevölkerung zwischen jenen Strömen gebildet (Dr. Wojcieh Kętrzyński, *Die Lygier. Ein Beitrag zur Urgeschichte der Westslawen und Germanen*, Posen, 1868, VIII). Схватање да су Лигијци античких писаца Словени дуго је остало неприхваћено. Тек од двадесетих година XX века прихватају га Нидерле, затим Рудницки и Lehr-Splawiński и др. Долази се до закључка да су Лигијци били велики народ, „s którym nie można wiązać Łużyc i Śląska, lecz teren znacznie rozleglejszy, odpowiadający zasięgowi kultury przeworskiej“ (R. Jamka, *Słowianie w pierwszych wiekach naszej ery w świetle materiałów prehistorycznych, odkrytych na Śląsku i w Małopolsce*, Slavia antiqua, I, 273).

су дуго њихови преци живели у тој предбалканској постојбини, и да византијски писац с правом бележи само да су „тамо“ живели „од почетка“, односно неодређено дуго, као да потврђују и неки други рани византијски писци као и извесни западни хроничари. Ако и из њихових редова можемо доста јасно да уочимо да Словене на западу спомињу и много пре VI века, зашто не бисмо поверовали да су и Срби с правом говорили да су тамо живели толико дуго да нико није био у стању да ту временску дужину исказе.

Но, уз ово што је доведе речено вредело би најпре погледати колико су подаци о географском положају предбалканских Срба из главе 32. *DAI* у складу са подацима у другим поглављима овог драгоценог списка, јер се и на тај начин може у довољној мери проверити веродостојност вести у сваком поглављу где таквих вести има. Још ако би било, као што се мисли, да није исто лице састављало сва поглавља *DAI* у којима се говори о Јужним Словенима, што је сасвим вероватно, и ако би у свим поглављива подаци о географском положају Срба били у складу, били бисмо готово сигурни да византијски састављачи нису ни могли другачије описати него онако како су то изворни подаци налагали.

2. ПОДАЦИ О ГЕОГРАФСКОМ ПОЛОЖАЈУ ПРЕБАЛКАНСКИХ СРБА И ХРВАТА У ГЛАВИ 31. *DAI*

Као што је познато, састављач 31. главе овако започиње поглавље о предбалканској постојбини Хрвата: „Хрвати који су сада насељени у крајевима Далмације, воде порекло од некрштених Хрвата названих и Бели који станују с оне стране Турске [тј. Мађарске], а у близини Франачке и граниче се са Словенима, некрштеним Србима.“⁷

Као што се види, као заједнички оријентир за обе предбалканске земље, и Србију и Хрватску, служи писцу Турска (Мађарска). Обе су с оне стране Турске. Као и у случају описа предбалканске Србије у глави 32, где смо констатовали да Срби приликом доласка нису могли споменути Мађаре, јер их тада још није било у Панонији, тако их нису могли споменути ни Хрвати. Дакле, „с оне стране Турске“ није оригинални хрватски податак, већ каснији, сигурно византијски, али је вероватно настао на основу изворних, хрватских вести, међу којима су свакако и други елементи упућивали византијског хроничара да као ори-

О лужичкој култури као словенској говори се све чешће: „Endlich die dritte Grundthese... besteht in der Annahme, dass die Slaven eine Fortsetzung der Träger der Lausitzer Kultur sind. Diese in der Bronzezeit sich aussondernde Kultur war Gebieten eigen, welche aus linguistischen und floristischen Gründen als slavische zu identifizieren sind“ (Jan Czekanowski, *Wstęp do historii Słowian*, wydanie II, Poznań, 1957, Zusammenfassung, 472). О праотаџбини Словена са антрополошког становишта расправља и В. Кочка. Он сматра да је западна граница Прасловена била између Лабе и Одре, на шта додаје: „Uwzględniając znaczenie rzek w kształtowaniu się obszarów antropogeograficznych przyjąć należy, że granicą między plemionami protogermańskimi o protoceltyckimi z jednej strony a plemionami protosłowiańskimi z drugiej strony był w zasadzie wododział Laby i Odry (W. Kóčka, *Zagadnienia etnoogenezy ludów Europy*, Wrocław, 1958, 195). Од наших историчара о проблемима праотаџбине Словена писао је још 1925. године др Л. Ленард, али су његова схватања остала сасвим запостављена. И Ленард је нагињао теорији по којој се словенска праотаџбина простирала на западу до Лабе и Сале (Др Л. Ленард, *Стани Срби и српска праотаџбина*, Београд, 1925, 20 и даље).

⁷ Извори II, 37.

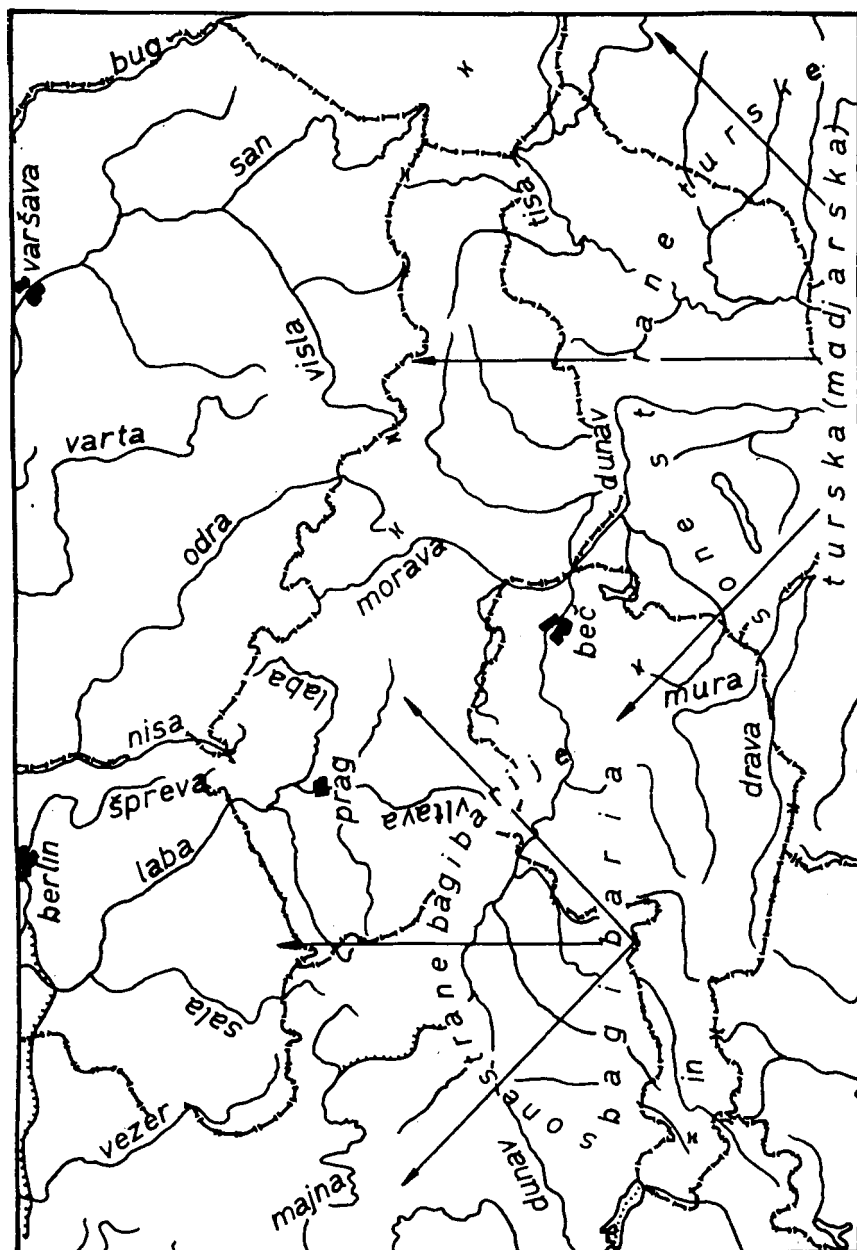
јентир употреби Турску (Мађарску). Хрвати су, као и Срби, приликом доласка на Балкан описали одакле долазе, а Византинци су то, по свој прилици, или одмах забележили или на неки други начин сачували у сећању, а када је касније, у X веку, Порфиригенит или неко други узео да састави кратку хронику Хрвата, природно је да је њихов предбалкански положај описао према стању свога времена. То што он каже да је положај Хрватске био „с оне стране Турске“ може да буде само доказ више да је веома добро познавао где су Хрвати раније живели. Наравно, није искључено да су Византинци и за Хрвате знали још пре него што су и дошли на Балкан.

Податак „Бели“ можда је хрватски, али може бити, као и у случају Срба, да су га употребљавали само странци, по свој прилици пре свих других Византинци.

Необично важан податак у опису географског положаја Хрватске јесте спомен Франачке. Франачка је важан оријентир била и уз опис положаја Беле Србије. Помен Франачке треба да је јак доказ да и Белу Хрватску треба тражити више према западу него према истоку. У сваком случају, западни део Беле Хрватске морао се пружати према западу толико да је византијски писац оценио да мирне душе и овде може споменути Франке као важну одредницу. Само, док је при опису Србије јасно означио да су Србима Франци били у суседству, дотле је код описа положаја Беле Хрватске напоменуо једино да се налази у близини Франачке, а то није исто. Суседство и близина су два појма, два различита значења. Чини се да је овде близина износила колико је био обиман простор Беле Србије, али се може још помишљати на близину Франачке преко Баварске. Но, можда би требало размислити о још једној могућности. Пошто је писац свакако имао јасну представу о предбалканском положају Хрвата, он је приликом састављања главе 31. тај положај описао имајући у виду стање у првој половини X века, када су Франци (Немци, Саксонци) били доста близу западних граница Беле Хрватске, што би значило да он не описује онај однос који су му евентуално приказали Хрвати, већ према њиховом опису реконструише слику тако да би било јасније савременицима.

На том истом правцу, западном, на којем су Франци били у близини, писац јасно наводи некрштене Србе као непосредне суседе. Ако сад имамо у виду да је у глави 32. Белим Србима Франачка била у суседству, а да су истовремено суседи били и Бели Хрвати, онда је јасно да су према опису у глави 31. Срби као суседи Хрвата могли бити само западно од Белих Хрвата, а никако не источно. Да ли би чак и мање учени Византинац могао спомињати Франке као суседе или као народ у близини да је реч о подручју Галиције или Белорусије, да је уопште реч о подручју источно од Висле? Какве би везе уопште могли имати Франци у VI, па чак и у IX веку, са, рецимо, подручјем источно од Пољске, односно са подручјем западне Русије, кад је удаљење међу овим подручјима износило више стотина километара?

Упадљиво је да византијски писац не наводи никакав посебни назив за подручје Беле Хрватске, као што је споменуо Бојки за Белу Србију. Да ли би то могло значити да се келтски Боји нису простирали и преко подручја Беле Хрватске? У сваком случају, ништа не смета да на основу горњих података и каснијих докумената доста приближно установимо

Карта 1

положај Беле Хрватске, који, уосталом, и није данас у науци споран као положај Беле Србије.⁸ (Вид. карту 1.)

⁸ Од наших историчара, о Белим Хрватима најуспешније је расправљао Лј. Нартманн, *Dolazak Hrvata, Zbornik Kralja Tomislava*, Zagreb, 1923.

Но, за проверу веродостојности описа Беле Хрватске можемо се позвати и на казивање састављача главе 30. *DAI*.

3. ПОДАЦИ О ГЕОГРАФСКОМ ПОЛОЖАЈУ БЕЛИХ ХРВАТА У ГЛАВИ 30. *DAI*

Казујући како су Хрвати дошли на Балкан, савладали Аваре и покорили Далмацију, писац на једном месту саопштава ово: „Остали Хрвати остану у суседству Франачке и зову се сада Белохрвати, тј. Бели Хрвати и имају свог архонта: потчињени су Отону, великом краљу Франачке, која се назива Саксијом...“⁹ Као што се види, на први поглед рекло би се да постоји знатнија разлика између описа положаја Беле Хрватске у главама 32. и 31. и овог у глави 30. Међутим, видећемо да је разлика само привидна. У суштини, и писац главе 30. описује исти положај, а разлика је једино у времену. Бела Хрватска је остала тамо где је и према другим подацима била, само су се променили војно-политички односи у њеном суседству. Очигледно је да је састављач овог дела главе 30. најсавременији. Оно што је знао о географском положају предбалканске Хрватске, а знао је о томе исто што и писци осталих поглавља *DAI*, писац главе 30. реконструира према стању свога времена, према односима из средине X века.

Кад он каже „остали Хрвати остану у суседству Франачке...“, одмах нам пада у очи да се његов опис и опис писца главе 31. на први поглед доста разликују. Као што смо видели, писцу главе 31. Франци су Хрватима у близини, а гранични суседи су им били Бели Срби. Овде, у глави 30, нема Срба, а суседи Хрвата сада су Франци, у ствари Немци — Саксонци. Већ је ово довољно да посумњамо да је исто лице саставило главу 30. и 31, а има и других елемената који указују да су састављачи ова два поглавља различита лица.¹⁰ Али да покушамо да утврдимо откуда ова разлика у подацима о Хрватима у глави 31. и 30. Чини се да она може бити најпре у овоме. Наиме, према помену Отона (свакако Првог), јасно је да је казивање настало после 936. године, јер је Отон I те године дошао на власт, а писац сигурно није регистровао вести или стање баш из те године, већ је, по свој прилици, протекло неколико година од његовог ступања на престо. Кад аутор каже „остали Хрвати остану у суседству Франачке...“, чини се да се то може тумачити као да је хтео да каже да су остали на подручју које је сада одмах до Франачке, тј. у време у коме хроничар региструје то стање. Значи, није писао ни имао намеру да каже да је један део Хрвата у VI или на почетку VII века остао у суседству Франачке, јер би то била бесмислица, већ да је остао на подручју о чијим савременим суседима говори, а не о оним из времена доласка Хрвата на Балкан. Састављач овог дела главе 30. вероватно је добро познавао стање и односе у том делу Европе, па зато и не спомиње Србе. Он је, ваљда, био упућен у чињеницу да су 928. године Гломачи пали под власт Хенрика I Саксонског, после чега су убрзо савладани и Милчани, непосредни западни суседи Белих Хрвата, те се тиме знатно променило стање које је забележио

⁹ Извори II, 31.

¹⁰ Р. Новаковић, Нека запажања о 29. и 30. глави *DAI*, Историјски часопис XIX, Београд, 1972 (даље: Историјски часопис XIX).

писац главе 31, за чије време су Бели Срби добрим делом још увек били независни, а Франци били Белим Хрватима само у близини. Наравно, писац главе 30. знао је да Срби поразом од Саксонаца нису били уништени, али су они за њега престали да постоје као независна групација, па зато наместо њих истиче победничке Саксонце (Франке, Немце) чија се држава у његово време раширила и преко српске територије, те је и разумљиво што хроничар овде истиче Саксонце као суседе Хрвата. Дакле, писац овог дела главе 30. само нам потврђује описе аутора других поглавља *DAI* у којима се говори о предбалканским постојбинама Срба и Хрвата. Он нам за Хрвате даје чак и један податак који као да нам објашњава нешто што смо раније само наслућивали. Наиме, кад он каже „и зову се сада Белохрвати, тј. Бели Хрвати . . .“, као да је јасно да се нису увек тако звали, него само *сада*, чиме је можда хтео да каже да је тај назив настао касније, после одласка једног дела Хрвата оданде на југ.

Најзад, у овој истој 30. глави имамо још један податак о предбалканском положају Хрвата који нас опет упућује на исти простор као и у досадашњим случајевима и тиме се још једном доказује да су сви састављачи сасвим добро знали где су раније живели Срби и Хрвати. Кад је, наиме, писац констатовао како су се Авари, видевши да је Далмација добра земља, населили у њој, додао је овај податак: „У то време Хрвати становаху с оне стране Багибарије, где су сада Белохрвати“.¹¹ Одмах пада у очи да и овде имамо један сасвим нов податак, који је већ самим тим веома привлачан, а видећемо да је и врло значајан. Његов значај може да буде утолико већи кад се узме у обзир да главу 30, као што се с правом сматра, није писало исто лице које је, како се процењује, писало поглавље 29. и 31—36. Овај податак је утолико значајнији што и писац главе 30, иако сасвим друго лице и свакако и из другог времена, даје о географском положају Хрвата у суштини истоветан податак као и остали. То је најбољи знак да су сви располагали веродостојним подацима, који су сваког хроничара упућивали на исти простор. Мада је посебно питање колика је вредност главе 30. као историјског извора у целини, нема сумње да су поједини њени делови необично значајни. То је свакако случај са податком о положају и суседима велике Хрватске. Упадљиво је одмах да је ово једино поглавље у коме се географски положај Белих Хрвата описује на два места. Начин на који је то учињено одаје утисак да је реч о једном каснијем прерађивању старијих текстова. Прерађивач, рекло би се, доста слободно компонује свој спис, при чему у неким случајевима прави грешке, као при опису пада Салоне и Далмације, те стичемо утисак да је у појединим деловима свога списка доста непоуздан извор.¹² На срећу, у случају положаја Беле Хрватске његове наводе можемо проверити подацима у другим поглављима *DAI*. Као што је већ напоменуто, из тог поређења да се закључити да не постоји неслагање. Напротив, као да се може са доста вероватноће тврдити да сви подаци о Србима и Хрватима потичу или од њих самих или из других поузданих извора, можда још пре доласка ове две групе на Балкан. Шта бисмо, иначе, могли закључити из

¹¹ Извори II, 30.

¹² Историјски часопис XIX.

податка: „у то време Хрвати становаху с оне стране Багибарије...“, као и његовог ранијег навода: „остали Хрвати остану у суседству Франачке...“, него да је то на својствен начин описан исти простор као и у глави 31. и 32? Као што је речено, вредност податка „с оне стране Багибарије“ је у томе што је то један оријентир који се изванредно уклапа уз податке о Францима, Бојки и „с оне стране Турске“. Не мора чак ни да буде важно да ли је овде Багибарија изворни податак или не (вероватно није); чињеница је да писац главе 30, док описује збивања око освајања Салоне и Далмације, каже да су Хрвати у то време становали „с оне стране Баварске“, а да је имао јасну представу где је то, потврђује мало даље, где каже да су се после доласка Хрвата у Далмацију неки Хрвати задржали у суседству Франачке. Несхватљиво је како би се из оваква два податка, по свој прилици истог писца, могло протумачити да је реч о подручју негде источно од Висле (вид. карту 1).

Писац главе 30, осим податка о географском положају предбалканских Хрвата, напомиње у два маха да се ти Хрвати „с оне стране Багибарије“ и „у суседству Франачке“ сада зову Белохрвати. Он, дакле, двапут наводи прилог *сада*, и то нас поново подсећа на раније споменуту претпоставку да вероватно ни Срби ни Хрвати нису себе тако звали приликом доласка на Балканско полуострво, већ да је тај назив, по свему судећи, настао касније, када су на Балкану створене нове државе, Србија и Хрватска, па је требало разликовати ове нове од оних ранијих, односно од оних истородних и истоимених које су остале на северу. Јер, док, на пример, податак у глави 32. „која се код њих назива Бојки“ доста јасно указује да то може да значи да су Срби дошљаци тако звали земљу у којој су „од почетка“ становали, дотле „где су сада Белохрвати“, „велика Хрватска која је названа и Бела“, „велика Хрватска... која се назива и Бела“, по свему судећи, означава касније порекло.

Кад, најзад, сакупимо и упоредимо све податке у DAI о предбалканском географском положају Срба и Хрвата, имајући уз то у виду велику вероватноћу да су писци били различита лица из разних времена, добијамо резултат да су ти подаци у потпуном међусобном складу, да међу њима нема ни најмање опречности. Уосталом, да их још једном поређамо једне уз друге: „У то време Хрвати становаху с оне стране Багибарије“, „остали Хрвати остану у суседству Франачке и зову се сада Белохрвати“, „[Хрвати] који станују с оне стране Турске, а у близини Франачке и граниче се са Словенима некрштеним Србима“, „њима је [Србима] у суседству и Франачка, исто као и велика Хрватска... која се назива и Бела“.

Може ли се сада на основу ових, најстарије познатих извора закључити да предбалканску постојбину Срба треба тражити источно од Белих Хрвата? Да поновимо, како је могуће да Белим Србима буду у суседству и Франци и Бели Хрвати а да при том географски положај Беле Србије тражимо негде у Галицији, хиљаду километара даље од источне границе Франачке VI—VIII века? Ако су Србима суседи и Франци и Бели Хрвати, онда географски положај Беле Србије морамо тражити само између Франачке и Беле Хрватске. Још је један моменат упадљив. Наиме, у свим подацима положај Срба и Хрвата истиче се углавном у односу на земље јужно и западно од њих. Источно се спомињу само Бели

Хрвати у односу на Белу Србију. Можда и ову чињеницу треба имати у виду кад размишљамо где да тражимо раније постојбине Срба и Хрвата. Мада писац главе 31. помиње да велику Хрватску стално пљачкају Франци, Турци [Мађари] и Печенези, ови последњи се нигде не спомињу као суседи велике [Беле] Хрватске, а очигледно је да је реч о источним народима. Већ сама чињеница да се спомињу само Франци, Баварци (Багибарија) и Турци (Мађари) указује да су византијски писци предбалканске положаје Срба и Хрвата налазили једино на западу, а не на истоку.

Но, ма колико да нас већ ови подаци доста јасно упућују на запад, да тамо тражимо ранију постојбину Срба, морамо ипак трагати и за неким другим изворима који би нам колико-толико могли потврдити да су Срби заиста *давнашњи* становници тог подручја које је некад било у суседству Франачке и да се Порфирогенитови подаци несумњиво односе на то подручје — полапско. У тражењу тих извора вреди се задржати на свима који уопште спомињу Словене даље према западу а који се односе на рано средњовековно раздобље. Јер, ако се већ у њима спомињу словенске групације на том правцу, па чак ако се и не наводи у сваком од њих српско име, можемо претпоставити да је међу тим словенским групама било и племена српске групације. Анализирајући те изворе, можда ћемо моћи назрети и одговор на крајње неизвесни хронолошки податак да су Срби живели „тамо“ још „од почетка“. Тиме бисмо још више поткрепили наш утисак да су византијски хроничари веродостојно описали географске положаје предбалканских Срба и Хрвата.

Дакле, кад после овог осврта на Порфирогенитове вести о Србима и Хрватима потражимо један нешто старији извор који описује исто подручје на које нас упућује и Порфирогенит, несумњиво да посебно занимљиво може бити дело једног другог владара, са сасвим супротног краја Европе, а то је *Опис Германије* англосаксонског краља Алфреда. И у његовом се делу спомињу Срби, додуше као *Sugre* и *Surfe*, као и Хрвати у облику назива *Horighti*. Географски положај ових Алфредових Срба, видећемо, у потпуности одговара географском положају Порфирогенитових Белих Срба. Но, Алфредови Срби могу за нас бити занимљиви не само због њиховог географског положаја, већ и због могућности да помоћу тог његовог описа положаја Срба и њихових суседа проверимо колико је Порфирогенит био у праву кад је рекао да су Срби у својој предбалканској постојбини живели „од почетка“. Јер, ако би се из Алфредовог описа дало наслутити да се део описа географског положаја Срба односи на време много старије од IX века, били бисмо уверенији да је Порфирогенит, описујући предбалканску постојбину Срба, с правом рекао да су „тамо“ већ живели веома дуго пре него што су пошли на Балкан. Ако би се та претпоставка потврдила и Алфредовим казивањем, било би то од значаја не само за хронологију Срба у предбалканском периоду већ и Словена уопште, јер, ако би се утврдило да је реч о Полабљу као о тој предбалканској отаџбини Срба, дошли бисмо до сасвим вероватне претпоставке, која и није нова, да је на том подручју било Словена и далеко пре VI века, тј. столећа за које велики број историчара везује долазак Словена у Полабље однекуд са истока. Наравно, као што за Порфирогенитове податке потврду тражимо у Алфре-

довом спису као старијем, мораћемо и за Алфредове вести тражити потврду у још старијим изворима. Но, погледајмо најпре у каквој нам комбинацији краљ Алфред приказује Србе и шта се све може закључити из његовог описа подручја на коме налази и Србе.

Од драгоценог Алфредовог списка, који је иначе у нашој историјској литератури сасвим запостављен, можемо се овог пута задржати само на оним одељцима у којима се спомињу Срби и њихови ближи или даљи суседи.

4. ОДЕЉАК 12.¹³

На северу од извора Дунава и на истоку од Рајне јесу Источни Франци (Eastfrancsa); на југу од њих јесу Свеви (Swaefas), и то на другој страни Дунава. А на југу и на истоку од њих јесу Баварци (Baegware),¹⁴ онај део који се назива Regnesburg. А у правцу истока од њих јесу Чеси (Baeme), а североисточно јесу Тиринжани [Thuringa(s)]. А северно од њих јесу стари Саси (Ealdseaxan), а на северозападу од њих Фризи (Frigan); а на западу од старих Саса је ушће реке Лабе и земља Фриза. А оданде према северозападу је земља која се назива Англие (Ongle) и Силенде (Sillende) и одређени део Данаца (Dene). А северно од њих јесу Ободрити (Afdrede) а североисточно Велети (Wilte), који се називају и Хавољани (Haefeldan). А источно од њих је земља Винеда (Wineda land), који се називају Суселци (Sysyle); а југоисточно преко одређеног дела [су] Моравани (Maraora). А ови Моравани имају на западу Тиринжане (Thuringas) и Чехе (Behemas) и половину Бавараца (Bewwara haelfe); јужно од њих је земља Карантанаца (Caendre), на другој страни Дунава јужно ка планинама које се називају Алпи (Alpis). До тих планина допире граница Бавараца (Bewwara) и Свева (Swaefa). Источно од земље Карантанаца (Caendran) је земља Бугара (Pulgara land). Источно од њих је земља Грчка (Steca land). А источно од Моравана је земља Висла (Wisle land). А источно од њих је Дакија (Datia), где су били стари Готи (Gotan); северозападно од Моравана су Далеминци (Dalamentsan). А источно он Далеминца јесу Хрвати (Horigti); а северно од Далеминца јесу Срби (Surpe); а западно од њих јесу Суселци (Sysyle). Северно од Хрвата (Horoti) је земља Маегтха (Maegtha land); а северно од земље Маегтха јесу Сармати (Sermende) до горе Riffen.

5. ОДЕЉАК 12а

Западно од Јужних Данаца (Suthdenum) је рукавац океана (Garsecges eam) који облива земљу Британију (land Brettania); а северно од њих је морски рукавац који се назива Ostsae. А источно и северно од њих јесу Северни Данци (Northdene), како на копну тако и на острвима; а источно од њих јесу Ободрити (Afdrede), а јужно од њих је ушће реке

¹³ Одељци из Алфредовог дела обележени су у овом чланку са 12. и 12а према чехословачком издању: Lubomír Havlík, *Slované v anglosaské chorografii Alfréda Velikého, Vznik a počátky Slovanů*, V, Praha, 1964, 60—62 (даље: Хавлик).

¹⁴ Baegware у Алфредовом спису и Багибарија у 30. глави DAI несумњиво су иста земља.

Лабе (Aelfe) и део старих Саксонаца (Ealdseaxna). Северни Данци имају на северу такође морски рукавац који се назива Ostsae; источно од њих је народ Ости, а јужно Ободрити. Ости имају на северу такође морски рукавац и Винеде и Бургунде (ond Winedas ond Burgendan), а јужно од њих јесу Хавољани (Haefeldan). Бургунди имају на западу такође морски рукавац, а на северу Шведе (Sweon); источно од њих јесу Сармати (Sermende), а јужно од њих су Срби (Surfe) . . .

Као што се зна, Алфредов спис у целини био је предмет истраживања многобројних научника разних струка, па и ова два одељка која су посебно занимљива за истраживаче давне прошлости словенских народа. Већ сам спомен Срба у овим одељцима довољан је разлог да се за тај део Алфредовог списка заинтересују пре свих других истраживачи најстарије прошлости балканских Срба.

У жељи да установимо могу ли Алфредови Срби имати какве везе са Порфирогеновим Србима, пред нас се постављају два основна питања, прво — да ли су Порфирогенит и Алфред, спомињући Србе, мислили на исто географско подручје, и друго — да ли нам и колико Алфредов спис може помоћи у тумачењу Порфирогеновог податка да су Срби у предбалканској постојбини живели „од почетка“? Но, тражећи одговор на ова два питања, особито на друго, морамо имати у виду да Порфирогенов податак о Србима, мада на изглед млађи од Алфредовог, може изворно да буде и старији од англосаксонског текста, јер је могао бити забележен или упамћен омах или убрзо по доласку Срба на Балкан, те се и време и стање које су Срби одмах по доласку саопштили Византинцима може односити и на раздобље више векова старије од VII или VI века. Али, то исто или слично питање може се поставити и за податак о Србима у Алфредовом спису, и то утолико пре што се у његовом рукопису Срби спомињу на два места, па се с правом можемо питати како је дошло до тога и да ли се оба спомена Срба односе на исто време, или један податак о Србима одговара Алфредовом времену а други неком старијем, па можда изворно старијем и од онога које узимамо у обзир у случају Порфирогеновог списка кад сматрамо да су Срби већ крајем VI или почетком VII века саопштили Византинцима одакле су дошли и колико су дуго „тамо“ живели. Зато, да бисмо добили било какав одговор анализирајући Алфредове наводе о Србима, морамо пре свега утврдити каква веза постоји између ова два спомена Срба у Алфредовом делу, тј. морамо у првом реду установити да ли се оба спомена Срба односе на исто време, што одмах налаже потребу да се размотри да ли је оба ова поглавља написало исто лице или, бар, ако је било једно лице, у коме је случају користило старије а у коме млађе податке. Дакле, у анализи Алфредовог дела морамо се најпре задржати, макар и укратко, на разматрању природе описа и веродостојности података, као и узајамних односа садржаја ова два текста.

Као што је познато, у историјској литератури о наведеном Алфредовом спису постоји мишљење, готово без резерве, да су оба ова одељка његово дело, да су, значи, оба настала у IX веку, и истраживачи као по неком правилу настоје да све податке и односе у њима ставе у један временски оквир тражећи сваком народу одређени географски простор. Међутим, сав труд око овога може да буде узалудан ако су поједини

подаци у овим одељцима из различитих времена и ако су и стања самим тим различита. Већ и један летимичан поглед на садржај ова два текста изазива утисак да у неким случајевима међу текстовима постоји значајна разлика, што наводи на закључак да једно исто лице о истим народима и о истом простору није као савременик могло давати различите описе. Управо, то је могуће само у том случају ако је писац располагао изворним подацима из разних времена, али их је некритички употребио и без икаквог упозорења уклопио у једну целину и не осећајући сву нелогичност свога поступка. Постоји још и вероватноћа да је компоновање ових одељака у једну целину дело неког каснијег редактора рукописа. Али да погледамо шта од података ближе или даље везаних за Србе у овим одељцима одговара Алфредовом времену, а шта би се могло односити на неко старије време, блиско ономе на које помишљамо кад се трудимо да схватимо значење Порфирогенитовог „од почетка“.

Као што се зна, одељак 12. почиње описом географског положаја *Источних Франака*, који су писцу послужили као оријентир према коме је одређивао положаје неких других народа о којима даље говори. Већ сам спомен *Источних Франака* указује на вероватноћу да је реч о времену блиском Алфредовом, у сваком случају о периоду између VI и IX века. Опис географског положаја *Источних Франака* и њихових суседа сведочи о врло доброј обавештености пишчевој. *Источни Франци* су у периоду блиском Алфредовом живели источно од Рајне и на југу су им заиста били *Свеви*, и то на другој страни Дунава, док су се југоисточније налазили *Баварци*. Тачан је и податак да су од *Франака* према истоку боравили *Чеси* (*Ваеме*), а у правцу североистока *Тиринжани*. На северу од *Источних Франака* писац налази старе *Сасе*, што је сасвим исправно, као што је исправно да су у северозападном правцу од *Источних Франака* живели *Фризи*. Одељак 12а не помиње уопште *Источне Франке*. Разлог може да буде или што их ни извор не помиње, или што писац тога одељка једноставно и не обухвата народе са тога подручја.

Као оријентир за опис других народа у том делу *Германије* састављач одељка 12. наводи даље *старе Сасе*. Код спомена старих *Саса* упадљиво је да писац одељка 12. узима *старе Сасе* као важан оријентир, док их састављач одељка 12а наводи готово сасвим узгред, што је свакако симптоматично. Но, спомен старих *Саса* изазива и друге неизвесности, које могу имати везе и са хронологијом и са географским положајем старих *Саса*. Наиме, већ сама чињеница да писац помиње *старе Сасе* указује на вероватноћу да је текст писан касније, тј. да је савремен, јер је писац споменуто *старе Сасе* упоређујући их са *Сасима* свога времена, који су се већ до средине VI века са севера проширили до *Харца* и јужно од *Рура*. Па ипак, мада је вероватно да *старе Сасе* помиње за разлику од *саксонске територије* створене после VI века, не можемо бити сасвим сигурни о коме је подручју реч, осим што ће по свој прилици бити да је у стару *Саксонију* свакако улазила *Нордалбингија* и можда део између доњег *Везера* и доње *Лабе*.

Но, кад је реч о старим *Сасима* и њиховом суседству, постоји и друга разлика између текста 12. и 12а. У тексту 12. северозападно од старих *Саса* налази се земља: *Англије* и *Силенде* и део *Данаца*, док у 12а, при опису *Јужних Данаца* (а то би морали бити они *Данци* из

текста 12), нема спомена о земљи Англије и Силенде, већ се јужно од њих налази ушће реке Лабе и део старих Саса, мада би требало да се између Данаца и ушћа Лабе налазе две наведене земље. То указује на могућност да су и аутори и извори ова два текста могли бити различити, тј. да су текстови настали у различито време.

Иначе, по свему судећи, у овом случају пишчев опис географског положаја старих Саса одговара стању када су Саси били у Нордалбингији, јер се само у односу на тај положај ушће Лабе налази западно, као и земља Фриза.

Извесну недоумицу изазива и опис положаја Ободрита, које писац замишља северно од старих Саса. Ако бисмо његове старе Сасе могли замислити и на положају око града Бардевика, онда би се Ободрити могли налазити северно од њих, мада би према ономе што се данас зна о географском положају Ободрита њихов положај био нешто североисточније од старих Саса (вид. карту 2).

Још већу недоумицу ствара пишчева констатација да су се од старих Саса према североистоку налазили Велети (Хавољани). Та недоумица настаје пре свега зато што смо сад све мање сигурни да су стари Саси о којима писац говори живели само у Нордалбингији. Јер, ако том положају заиста одговара да је ушће Лабе западно, као и земља Фриза, не одговара северни правац Ободрита и североисточни правац Велета. Ако ипак претпоставимо да је писац располагао доста поузданим подацима и да се прилично добро оријентисао, онда бисмо морали узети да старе Сасе замишља све до Харца и нешто јужније, јер би само од тог положаја Ободрити могли бити северно а Велети североисточно. У том случају не би постојало велико одступање ни у односу на Англије, Силенде, ушће Лабе и земљу Фриза. То одступање било би тако незнатно да бисмо могли слободно рећи да је његово познавање стања и односа било веома коректно. Ако би се ово могло прихватити, наиме да је реч о Сасима до нешто јужније од Харца, било би то од значаја и за хронологију, јер бисмо били уверенији да подаци нису старији од средине VI века. Иначе, код спомена Велета упадљиво је да састављач текста 12. употребљава два назива: *Wilde* и *Haefeldan*, док писац текста 12а наводи само назив *Haefeldan*.

И опис источних суседа старих Саса ствара извесну недоумицу. Писац текста 12. каже да је источно од Саса била земља Винета (*Wineda land*), који се називају и Суселци (*Sysyle*). Овде нисмо сигурни зашто је састављач само Суселце назвао Винетима (свакако место Венедима) кад се зна да су и Ободрити и Велети такође припадали вендској групи. Но, можда је он то учинио с правом имајући у виду само једну одређену вендску земљу, можда данашњи *Wendland* или *Altmark*, или подручје на коме је данас *Wittingen*, код старијих писаца *VVintonia*.¹⁵ Или

¹⁵ *Gasparis Sagittarii lüneburgensis Historia antiquissima urbis Bardevvici . . . Jena, 1674, 220.* Можда би требало обратити пажњу и на Стелин спомен Винтона (*Vinttones*), које налази између Сале и Лабе (*Erasmus Stella und dessen nun erst aus Licht tretende Commentarii. Zur Geschichte und Literatur. Erster Beytrag von Gotthold Ephraim Lessing, Braunschweig, 1773, 455*). Биће свакако занимљиви и Менкенијусови *Vithingi, Wittingi, Vittingi (Scriptores regni Germaniarum, praecipue Saxonicarum . . . edidit Io. Burchardus Menckenius, Tomus I, Lipsiae, MDCCXXVIII, 1339, 1342)*. В. и Р. Новаковић—Н. Пејчић, *Ко би могли бити Ветонци Ане Комнине, Историјски часопис XVIII, Београд, 1971.*

је писац ту просто хтео да каже да су се источно од старих Саса налазили вендски Суселци, што не мора да значи да није знао да су и Ободрити и Велети припадали Вендима. Он једноставно на овом месту констатује да су се на тој страни према Сасима налазили Суселци, а означавањем вендског порекла Суселаца можда је хтео да јаче истакне природу граничног подручја на тој страни.¹⁶

Занимљиво је да писац овог одељка за споменом Суселаца каже како се југоисточно на одређеном делу налазе *Моравци* (*Maroga*), које одмах затим истиче као следећи оријентир за опис других народа. Чињеница да је аутор на том месту после Суселаца споменуо Моравце, мада су се између Моравца и Суселаца налазила многобројна друга племена, чини се да доста јасно указује да је реч, по свој прилици, о IX веку, о периоду када се Моравци привремено истичу као организатори јединства једног дела Западних Словена, што може да буде доказ више да је Алфред и друге појединости овог одељка описао према стању блиског свом времену.

Узевши Моравце као оријентир, писац је доста добро приказао положај неких њихових ближних или даљих суседа. На први поглед нешто ипак није у реду. На пример, он каже да су западно од Моравца Тиринжани и Чеси. Овде може да смета што је и једне и друге споменуо на истом правцу кад су Моравцима непосредни суседи према западу Чеси, а између Чеха и Тиринжана налазиле су се многе групације на подручју Сала—Лаба. Осим тога, ако имамо у виду општи правац, Тиринжани би се у односу на Моравце налазили више према северозападу. Затим, мало зачуђује зашто писац западно од Моравца није, поред Чеха, споменуо на пример Источне Франке, које је раније истакао као значајан оријентир. Франци су му били више према западу него Тиринжани, а удаљење и једних и других од Моравца било је приближно исто. Зато вреди помислити да је у случају Тиринжана као западних суседа имао можда у виду Моравску као тренутно ширу словенску заједницу у чијем је саставу била и садашња Чешка, и у том случају би се могло узети као доста тачан опис да су од те Моравске западно боравили Тиринжани, а не би сметало што је на истом правцу споменуо и Чехе, јер је Тиринжане могао навести као суседе проширене Моравске, а Чехе као непосредне суседе Моравца као етникума.

Вероватно да се и спомен половине Бавараца као западних суседа Моравца односи на Моравску у ширем смислу. И при опису осталих суседа Моравца све више стичемо утисак да нам је Алфред, описујући суседе Моравца, дао врло приближне границе моравске творевине свога времена. То као да се осећа и при опису суседа према југу. На том правцу писац спомиње Карантанију (*Carandre*), истичући да се налази с друге стране Дунава према Алпима и додајући да се са тим планинама граниче и Баварци и Свеви, чиме потврђује своје изврсно познавање географије.

Споменувши Карантанију, писац додаје да се источно од ње, иза пустиње, налазила земља Бугара. Овај податак је несумњиво занимљив

¹⁶ О Суселцима, као и о другим Словенима у Полабљу, постоји обимна литература са веома различитим мишљењима о њиховом пореклу и географском положају. Нико не сумња да су Словени. Један део истраживача сматра да су Суселци Срби.

и значајан, јер је аутор ту свакако описао стање блиско своје времену, када су се Бугари у једном периоду у IX веку налазили у Срему и Бачкој до близу Дунава. Пустииа између Карантаније и бугарске земље свакако је део Панонске низије. Овај би податак био такође један доказ више да је Алфред у тексту 12. описивао стање блиско своје времену. За споменом земље Бугара писац каже да се источно од њих налазила грчка земља (Steca land), што би у приличној мери одговарало правом стању, мада би југоисточни смер био тачнији.¹⁷

Упадљиво је да се после овога писац поново враћа на Моравце, који су му у читавом тексту 12. један од најзначајнијих оријентира. То свакако доказује да је реч о Моравској у време највеће моћи моравског савеза и тиме се знатно потврђује претпоставка да је одељак 12. слика стања IX века. Вративши се поново Моравцима, писац каже како се источно од земље Моравца налази земља Висла. Ако Моравску замишљамо у ширем смислу, онда би се ток Висле све до притоке Сана и могао налазити источно од Великоморавске државе. Занимљиво је да је само на овом месту употребљен хидроним као обележје једног подручја. Наравно, ми само претпостављамо да под земљом Вислом подразумева само територију до Лисе Горе и реке Сана. Опис у том делу писац завршава податком да се источно од Моравца налазила Дакија, што би се могло узети као сасвим исправно, јер је, по свој прилици, реч о правцу према горњој Тиси и источним Карпатима. Најзад, после овога, аутор се враћа на другу страну и констатује да се северозападно (у тексту погрешно стоји североисточно) од Моравца налазе Далеминци, и тиме још једном показује да под Моравцима замишља Моравску у ширем смислу.

Преласком на Далеминце, он напушта Моравску као оријентир и прелази на ово велико и значајно полапско племе које ће му једно време служити као основа за опис положаја других племена полапске групације. Пре свега, писац је и овде веома добро одредио псложај Далеминаца према Великоморавском савезу. За нас је овај део Алфредовог описа посебно интересантан и значајан, јер се као непосредни суседи Далеминаца спомињу и Хрвати и Срби. За Хрвате каже да су источно од Далеминаца, што ће рећи на правцу горње Нисе, Бобре и Одре. Срби су му, пак, северно од Далеминаца, што би могло одговарати подручју доње Сале и доње Мулде, а можда и простору између Лабе и Флеминга. Споменом Суселаца као западних суседа Далеминаца, писац као да затвара један одређени круг, јер је дошао опет до источне границе старих

¹⁷ Код овог податка упадљиво је да писац у том делу Европе познаје само Бугарску и Грчку (Византију). То може да буде од значаја и за нашу историју. Наиме, ако одељак 12. хронолошки одговара стању из средине или из прве половине IX века, значило би да у то време још увек нема ни самосталне Србије ни независне Хрватске. Наравно, могу да постоје и други разлози због којих писац не спомиње балканске Србе и Хрвате. Можда их, на пример, не спомиње због њиховог тадашњег и сувише малог значаја. Но, ако је податак сигурно из почетка или из прве трећине IX века, писац их с правом није споменуо, јер су у то време и српске и хрватске земље признавале византијску или бугарску власт. Писац је у том делу Европе могао означити само државноправни, а не етнички однос. У сваком случају, овај податак би требало пажљивије проучити и хронолошки одредити, јер је могуће да одговара времену блиском Људевитовом устанку. (Упореди Р. Новаковић, *Тезе за расправу о кнезу Борни* (у штампани у Прилозима за КЈИФ, књ. XXXVII, св. 3—4, Београд, 1971).

Саса, којима је већ као источне суседе споменуо вендске Суселце. Идући овом приликом са истока, он је опет без икаквог ремећења Суселце ставио на исто место где их замишљамо и као источне суседе старих Саса.

Но, док је све доведе опис готово сасвим одговарао правом стању, са описом северних суседа Хрвата настаје недоумица коју је засад немогуће објаснити. Наиме, простор северно од Хрвата он назива *Maegtha land*, којој је на северу Сарматија уз коју спомиње и гору Рифен. Тешкоћа не постоји само због значења имена *Maegtha*, већ и због њеног положаја. Пошто нисмо сасвим сигурни докле су се све простирали Хрвати источно од Далеминца, не можемо знати ни одакле писац рачуна северни правац, да ли од западне или од источне ивице Хрвата. Овде не можемо бити сигурни да ли се писац оријентисао добро као и досад, или му је тај део Европе био мање познат па су и у оријентисању скретања могла бити већа. Велика вероватноћа да у горњем случају може бити реч о подручју источно од Одре може нас само донекле задовољити. Но, за нашу сврху то тренутно и не мора бити од значаја, мада би се могла скренути пажња да Вулфстан дуж целе обале Балтичког мора, од залива Шлај до ушћа Висле, налази само Венеде, што би значило и тамо где бисмо могли помишљати да се налазила Сарматија северно од земље *Maegtha*.¹⁸ Можда би се у недоумици око земље *Maegtha*, Сарматије и горе Рифен могло помислити да су ти подаци много старији од Алфредова времена, па их може бити зато и не можемо уклопити у опис стања крајем IX века, кад су на подручју између Одре и Висле већ увелико била позната словенска племена тзв. пољске групације.

Завршавајући овај осврт на податке у тексту 12, напомињемо да је упадљиво да писац као главне оријентире истиче четири племена или племенске групације: Источне Франке, старе Сасе, Моравце (тј. Моравску) и Далеминце. То је, у сваком случају, симптоматично, јер такав избор доказује и добро познавање значаја тих племена за историју тог дела Европе. Франци и Саси су главни носиоци државности до краја IX века на подручју западно од линије Сала — Лаба. На другом крају, од словенских земаља у Алфредово време Великоморавски савез је уживао највећи углед, и зато га Алфред узима као средиште за боље познавање тог дела Европе. Четврти оријентир сачињавају полапски Далеминци (Гломачи), велика и моћна групација између Сале и Лабе и веома чести и упорни организатор племена српске групације у борби против Тиринжана, Саса, и особито против Франака (Немаца).

Пада, међутим, у очи да су у тексту 12. сасвим узгредно споменути Бодрићи и Љутићи (Велети, Хавољани). Шта је писца руководило да ове две велике и моћне полапске групације само спомене не задржавајући се на њима — не можемо знати, али је чињеница, видећемо, да ниједну од ове две групације не узима као оријентире ни састављач одељка 12а.

У одељку 12а, као средишни оријентир писац међу првима истиче *Јужне Данце* (*Suthdene*). Положај његових Јужних Данаца није једноставно утврдити; не знамо ни њихову јужну ни северну границу. Према

¹⁸ Хавлик, 62.

опису састављача одељка 12, Данци су се налазили северно од Англије и Силенде, па би према састављачу одељка 12а на југу од њих морали бити најпре Силенде и Англије, па тек онда стари Саси. Међутим, писац одељка 12а каже да је јужно од Данаца било ушће реке Лабe и одређени део старих Саса. Ова разлика је упадљива и намеће питање како је до ње дошло ако је оба текста писало исто лице, у исто време и из истих података описивало исто стање. А ако није имао исте податке, како није уочио да описујући исто подручје не приказује исто стање? Од ових Јужних Данаца, писац према западу налази рукавац океана који оплављује Британију, и ту је опис јасан и тачан. Међутим, већ следећи податак, да је на северу он Јужних Данаца рукавац океана који се назива Остзе (Ostsae), изазива недоумицу, и то не само због положаја Јужних Данаца већ, видећемо касније, и због Северних. Наиме, ако су на Јитландском полуострву Јужни Данци били, као што је и нормално, јужније а Северни у северном делу полуострва, онда мало чудно звучи да се северно од Јужних Данаца налазио морски рукавац Остзе. Управо, овај податак не би звучао чудно кад бисмо знали да ли писац на Јитландском полуострву замишља само Јужне Данце, те бисмо под морским рукавцем Остзе могли замишљати Скагерак и Категат. Друга би могућност била да је писац погрешно у оријентисању. У сваком случају, већ на првом кораку као да осећамо да пред собом имамо једно ново лице и можда једно друго време од онога које описује писац 12. одељка. То ће касније можда бити још упадљивије.

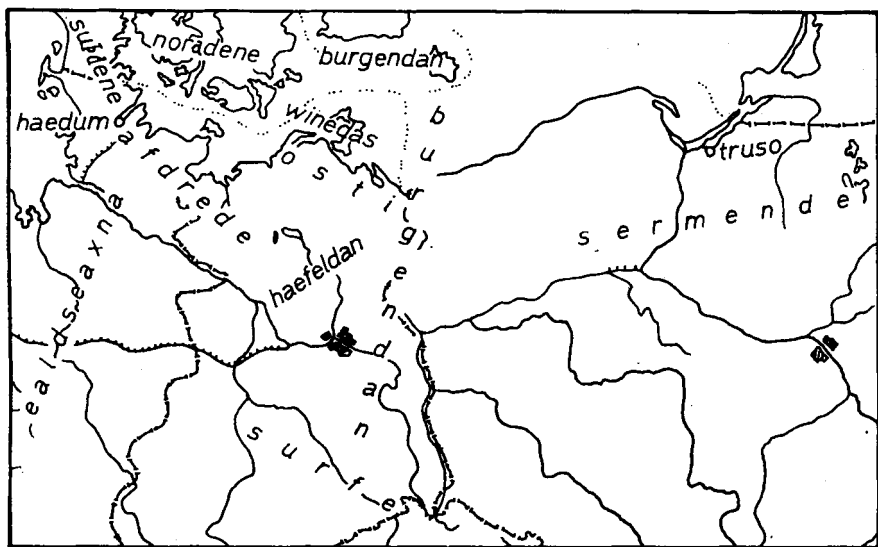
Као прве суседе Јужних Данаца писац наводи *Северне Данце* (Northdene), и то и на истоку и на северу, додајући да су живели како на чврстој земљи, тако и на острвима. Ако је овде север северни део Јитланда, онда би било све јасно да није оног податка о морском рукавцу северно од Јужних Данаца. Недоумицу ствара и податак о географском положају Ободрита у односу на Јужне Данце. Њих писац ставља источно од Јужних Данаца. Дакле, на истоку су му и Северни Данци (ваљда, њихов острвски део) и Ободрити. Такав опис никако не одговара стању из IX века. Чак и кад бисмо Јужне Данце замишљали на територији Англије и Силенде, Ободрити не би могли бити источно од њих, већ југоисточно. Додуше, кад слушамо Вулфстаново казивање, сазнајемо да су у његово време на обали почев од луке Хедеби до ушћа Висле живели свуда Венеди, па би се ти Венеди могли налазити већ одмах и око Килског залива, те ако узмемо да је међу тим Венедима било и Ободрита, могли бисмо узети као једну од претпоставки да су пишчеви Ободрити источно од Јужних Данаца били, у ствари, становници обалског дела у подручју Килског залива, али је то доста тешко прихватљиво. Пре се намеће утисак да је писац одељка 12а овде или био слабо обавештен, или нехотице вршио одступање од стварног правца.

Недоумице настају и у даљем његовом опису кад прелази на нови оријентир, на *Северне Данце*. И њима се на северу налази морски рукавац Остзе, што би било схватљиво ако њихово подручје замишља на данским острвима и на северном делу Јитланда, али пошто знамо да су Данци још у IX веку живели и у јужном делу данашње Шведске, то пишчев опис северног правца постаје недовољно јасан; нисмо сигурни одакле га рачуна. Но готово највећа нејасноћа, и засад неразјашњива,

наилази код спомена источних суседа, док је податак о јужном суседу јасан, то су Ободрити, који су се заиста налазили јужно од данских острва. Као народ источно од Северних Данаца писац наводи Осте. Спомен Оста засад је остао нерешив. Нити је разјашњено значење имена, нити је утврђен њихов географски положај. Проблем је утолико занимљивији што писац после навођења Оста као источних суседа Северних Данаца, одмах узима баш њих као један од оријентира за означавање географских положаја других народа. Као што смо видели, у одељку 12. није се десило да нисмо били у стању да се снађемо код назива народа који су означавали истакнуте оријентире. Ту је постојао један сасвим лепо уочљив систем, и то како у односу на географски положај, тако и у односу на етничку припадност. И састављач одељка 12а почиње опис по сличном систему. И он поједине народе узима као оријентире и према њима описује друге који се налазе распоређени околу у разним правцима. Сасвим је, чини се, природно да и његов опис схватимо као један систем по коме писац тежи да што јасније опише најближе суседе на одређеним правцима. Затим, као да је још нешто врло важно уочити при тумачењу описа текста 12а. Наиме, као што ни састављач одељка 12. није никада правио скокове при преласку са једног оријентира на други, добијамо утисак да ни писац одељка 12а није правио никакве скокове. И један и други, уколико су у питању два лица, кад заврше опис народа према једном оријентиру, прелазе на други, тј. на народ који никада није далеко од једног од народа у групацији претходног оријентира. Чини се да о томе морамо водити рачуна и кад истражујемо положаје народа у одељку 12а, особито у случају Оста и Бургунда.

Као што смо видели, после Јужних и Северних Данаца, писац као следећи оријентир узима Осте. Већ сама чињеница да су Ости издвојени као оријентир указује на велику вероватноћу да су постојали и да је писац с разлогом изабрао баш њих да би при опису географских положаја других народа био што јаснији. Северно од тих његових Оста налази се морски рукавац, као и Винеди и Бургунди. На жалост, само по овим подацима не бисмо могли рећи нешто поузданије о њиховом географском положају, али се утисак знатно мења кад имамо у виду да су јужни суседи Оста били Хавољани. Кад располажемо тим податком, нормално је да помислимо да су се Ости морали налазити између својих северних и јужних суседа, што нас као највероватније упућује на простор између Мекленбуршке језерске равни и балтичке обале према Ростоку, Ригену и Узедому. Чињеница је да се северно од те обале налази део Балтичког мора, затим вендски Риген и бургундски Борнхолм, с тим што би се једино за Борнхолм могло рећи да је од поменутог простора био нешто североисточније. Наравно, невоља око Оста није тиме решена, али како нас њихови северни и јужни суседи упућују засад једино на простор северно од поменуте језерске равни, можда бисмо могли помислити да овде име Ости не означава етничку, већ географску припадност, те би могли значити нешто слично Поморанима, тј. племенима која станују при обали Остзеа. Помисао да би Ости могли бити Ести неприхватљива је, јер нити су Естима према северу били Бургунди, нити према југу Хавољани. Кад не бисмо сматрали да су Ости становници подручја северно од поменуте језерске равни, сасвим бисмо из описа избацили једно подручје које је од давних времена

морало бити веома значајно, и било би упадљиво да је писац споменуо становнике ових околних подручја, а изоставио баш ово. То би грубо одударало од његовог система казивања које, као и у тексту 12, испољава једну јасно уочљиву логику, бар што се тиче народа западно од Одре. Да Осте нема смисла тражити ни источно од Одре, а камоли источно од Висле, указује и наставак описа, при чему писац прелази на следећи оријентир, на Бургунде (вид. карту 3).

Карта 3

Спомен Бургунда као следећег средишног народа изазива не мању забуну од спомена Оста, наравно не због имена, већ због географског положаја и хронологије описаног стања. У литератури, при анализи текстова 12. и 12а, готово се без резерве сматра да оба текста припадају и једном лицу и једном времену, при чему се, код спомена Бургунда, узима као да је сасвим јасно да је реч о острву Борнхолму. Међутим, питање Бургунда, као и Оста, није тако једноставно. Напротив, оно је сложено, и готово нерешиво, али једино у том случају ако и Осте и Бургунде укључимо у стање IX века, док много схватљивије, чини се, постаје ако узмемо да на тим местима и једни и други припадају једном далеко ранијем стању. Ево из којих разлога. Кад писац узима Бургунде као средишни оријентир, онда он то чини сигурно зато што сматра да једино помоћу њих може јасније да прикаже положаје неких њихових суседа. Да је у питању само једно омање острво, тешко да би могао да оствари ту своју замисао. Он је, по свој прилици, знао зашто на оном месту узима баш Бургунде као оријентир, а не неки други народ. Нема никакве основе за помисао да би писац изабрао један искључиво острвски народ да би помоћу њега описао географске положаје копнених народа. Више логике има за помисао да је Бургунде изабрао као оријентир зато што су не само по значају били испред неких других, већ

што су, можда као и Данци, истовремено били и острвски и копнени народ. Само у том случају можемо схватити смисао његовог описа по коме се западно од Бургунда налазио морски рукавац, а северно Швеци. Тим истим Бургундима били су, како писац наводи, на истоку Сармати, а на југу Срби (Surfe). Мада је овакав опис тешко сасвим поуздано разјаснити, чини се да бисмо могли покушати са оваквим објашњењем. Наиме, пошто из Вулфстановог описа знамо да се на путу од луке Хедеби до Труса појавила у један мах са леве стране земља Бургунда, јасно је да под том земљом можемо узимати у обзир само острво Борнхолм. Ако се оно тако звало и у IX веку, још природније је да помислимо да су се тамо могли налазити и Бургунди писца одељка 12а. Но, како исти Вулфстан у IX веку на поменутом путу са своје десне стране дуж читаве трасе види само Венеде, очигледно је да Вулфстанови Бургунди и Бургунди писца одељка 12а нису исти, тј. не припадају истом времену, јер ако су Бургундима из текста 12а на истоку били Сармати, а на југу Срби, таква се слика не би могла приказати у односу само на острво Борнхолм и да се још веже за IX век. Јер, да поновимо, Вулфстан је описао савремено стање и он на јужној обали Балтика налази само Венеде, а не и Бургунде. Не можемо свакако ни да помишљамо на једно стање по коме би на Борнхолму живели Бургунди, на јужној обали Балтика Венеде, а онда јужно од њих опет неки Бургунди чији би јужни суседи били Срби а источни Сармати. То је немогуће и због тога што писац текста 12а северно од Бургунда налази Шведе, а Венеде не помиње ни на једном правцу. Зато, ако ћемо веровати да је и писац текста 12а у праву као и састављач одељка 12, морамо се упитати није ли стање и време које описује аутор текста 12а неко хронолошки веома далеко од онога које описује Вулфстан и о коме нам саопштења пружа писац текста 12. Имајући ту могућност у виду, можда можемо сматрати да су Бургунди из одељка 12а, осим на острву Борнхолму, живели и на копну у области Одре, тамо где их једно време сви историчари стављају пре њиховог одласка на запад. У том случају можда бисмо могли узети да писац одељка 12а под морским рукавцем западно од Бургунда замишља само онај део Балтика који се налази западно од линије јужна Шведска—Борнхолм—ушће Одре, а да источну страну рачуна не од острвског, већ од копненог дела Бургунда, што ће рећи источно од Одре — на правцу на коме налази Сарматију и на коме се она у одређено време и могла налазити. То је, чини се, једино могуће и поклапа се готово у потпуности са описом писца текста 12, који северно од Хрвата налази земљу Maegtha, а северно од ње Сарматију. Без обзира на то што не знамо где је земља Maegtha, неоспорно је да Сарматију замишља ближе балтичкој обали, дакле онако како излази и по опису у тексту 12а, само гледано са запада — од Бургунда.

Овим Бургундима, даље, писац као јужне суседе наводи Србе (Surfe), што је за нас посебно интересантно. Тражећи положај ових Срба, без много размишљања узимамо у обзир положај Срба код састављача текста 12. Чини се да нема смисла ићи некуда источно од Одре, јер да је Срба било тамо, споменуо би их и писац текста 12, а он, да поновимо, подручје источно од Одре, по свему судећи, покрива земљом Maegtha и Сарматијом. Кад писац текста 12а помиње уз Бургунде и Србе, то може само да значи да их је сматрао значајним народом, баш као и пи-

сац одељка 12, па ће највероватније бити да је реч о истим Србима — полапским, само из различитог времена. По правцу је то сасвим могуће. Ако су Бургунди у време које се описује живели дуж Одре, пружајући се још тада и нешто западније на правцу којим ће се упутити према Мајни и Рајни, сасвим је могуће да су им једно време јужни суседи могли бити Срби на простору око Нисе, Шпреве, Лабе, Мулде и Сале, а то би веома приближно одговарало географском положају Срба према опису састављача текста 12, коме су Срби северно од Далеминаца.

Но, ако изналажење географског положаја Бургунда и њихових јужних суседа Срба и не мора да буде много сложено, сложено може да буде питање хронологије таквог стања. Да ли је могуће ставити у исти хронолошки оквир Србе као јужне суседе Бургунда и Србе као северне суседе Далеминаца? Данашња историографија то чини без икаквог двоумљења, решавајући проблем тако што узима да су Срби опште узев јужно од Борнхолма, и то стање без резерве стављају у IX век сматрајући да је једно исто лице (Алфред) писало оба текста, и 12. и 12а. Међутим, питање суседства Бургунда и Срба намеће и друга решења, која могу бити и занимљива и значајна. Наиме, ако Вулфстан као савременик Алфредов, односно савременик писца текста 12, између Борнхолма и Срба ставља Венед, и ако имамо у виду да су описи у оба текста врло систематични и методолошки сасвим схватљиви, тешко нам је и да помислимо да би одједном у случају суседства Бургунда и Срба направио такву грубу грешку и Србе споменуо као јужне суседе Бургунда имајући у виду само острво Борнхолм. Такву грешку тешко да је могао начинити. Писац који добро зна где су Хавољани, где су Ости, Данци и други, и који лепо каже да су Остима на северу били Винеди и Бургунди, неће сигурно већ у другој реченици рећи да су *тим истим Бургундима* на југу били Срби. Зато бисмо решење могли тражити у другом смислу, имајући у виду пре свега неко време које је за неколико векова претходило Алфредовом. При том не би требало да нам смета што писац не иде увек логиком којом бисмо се ми данас руководили. Наиме, нама може мало да смета што писац при опису положаја Оста и при спомену Хавољана није навео и њихове источне суседе, или што, кад је источно од Бургунда споменуо Сармате, није рекао ко им је *на тој ширини* био према западу. То је тајна коју, вероватно, нећемо никад сазнати, већ само можемо нагађати разлоге, али та извесна сметња не мора да нам сасвим онемогући да и из таквог његовог описа извучемо нека прихватљива решења. Као што је наговештено, решење би могло бити да је састављач одељка 12а у комбинацији Оста са Винедима и Бургундима, као и у комбинацији Бургунда са Сарматима и Србима, имао у виду оно стање када су Бургунди још увек били на линији Борнхолм—Одра. Дакле, могло би бити да је текст 12а састављен комбиновањем веома старих података, које је неко некритички уклопио у једну целину и чак ставио текст 12а иза текста 12, мада је, по свему судећи, текст 12. сасвим савремен и више би одговарало да стоји иза текста 12а. Ако би се могла прихватити претпоставка да су подаци у тексту 12а из времена када су Бургунди живели још и на Борнхолму и дуж Одре, морали бисмо, исто тако, закључити да нам је писац текста 12а описао једно стање које одговара

раздобљу пре него што су Бургунди 407. године стигли на Рајну код Вормса,¹⁹ што би значило да се ово стање може односити и на IV век, па можда и на неко још раније време. Због овакве могућности, питању текста 12а, односно спомену суседства горњих народа, требало би посветити изузетну пажњу, јер је јасно, ако је писац с правом описао онакав територијални однос, тј. ако је заиста описао стање из IV или из III века, да његови подаци могу из основе да измене наша схватања о стању и односима у том делу Германије у време пре него што су се Бургунди покренули према Рајни.

Ако би тако могло бити, био би нам схватљивији и спомен Оста. Кад Вулфстан изричито каже да су на јужној балтичкој обали од луке Хедеби до ушћа Висле живели Винеди, не спомињући ниједно посебно име, а састављач одељка 12а на тој обали истиче Осте чак као важан оријентир, онда је то свакако врло симптоматично. Да су споменути као народ и назив из IX века, за њих би сигурно знао и Вулфстан, или још пре њега Географ Баварски.²⁰ Кад тај назив састављач текста 12а употребљава очигледно у намери да народ под тим именом истакне као значајну одредницу, да се то име односило и на IX век, Вулфстан би, пловећи поред његове обале, свакако чуо за тај назив и вероватно би га навео у свом извештају. Зато, не само из разлога што Вулфстан не зна за назив Ости, већ и због спомена Бургунда, за које Вулфстан такође не зна, мада је пловио поред јужне балтичке обале на којој су некада они били, добијамо утисак да је заиста у питању неко далеко старије време од IX века. На старије време указује донекле и спомен Сармата. Ни њих Вулфстан не спомиње описујући обалу са своје десне стране. Њему су на целој тој дужини само Венеди, што би могло да значи да он употребљава савременији назив, док су састављачи одељка 12. и 12а употребили старији назив — Сарматија.

Као што је познато, ово Алфредово дело било је предмет интересовања многобројних истраживача, али многи од њих нису залазили у све појединости, те остаје утисак, као што се и Хавлику чини, да има разлога да у вези са неким питањима покушамо са другачијим решењима од оних која су у историографији најчешће истицана. Разлог за нове покушаје изгледа утолико оправданији што истраживачи махом нису сматрали да у вези са положајем Алфредових Срба има неких већих проблема. Питање је, међутим, сложеније него што на први поглед изгледа.

Кад је, тако, Гајдел покушао да објасни неке Алфредове географске податке, сматрао је да је краљ, споменом Суселаца (Sysyle), називајући их Вендима, хтео да каже да се источно од старих Саса налази вендска земља (Wendland), коју је назвао још и Sysyle, и да се та земља пружала све до Висле.²¹ При том је Гајдел устао против Ригеровог ми-

¹⁹ K. Kretschmer, *Historische Geographie von Mitteleuropa*, München und Berlin, 1904, 142.

²⁰ Мада се истраживачи слажу да је Географ Баварски из IX века, веома је уочљива разлика између описа истог подручја у том рукопису и у Алфредовом. Није реч само о Остима, већ и о неким другим народима, и било би свакако од користи упоредити описе ова два драгоцене извора ради јасније слике о стању и односима међу Полапским Словенима у IX веку.

²¹ H. Geidel, *Alfred der Grosse als Geograph*, Münchener Geographische Studien, Fünfzehntes Stück, München, 1904, 35 (даље: Гајдел).

шљења, који је држао да су Суселци део Срба. Гајдел ту додаје да се такво Ригерово тумачење не поклапа са Алфредовим текстом, пошто, каже Гајдел, Алфред спомиње Србе на другом месту сасвим издвојено. Иначе, Гајдел се код спомена Срба не задржава много. Он само констатује да су се они, по Алфредовом опису, налазили северно од Далеминаца, а да су западно од њих били Суселци (Sussyle). Као средиште Срба, Гајдел наводи град Сорав (Soraw). Што се тиче спомена Срба уз Бургунде, Гајдел ту очигледно узима у обзир само острво Борнхолм, али је нејасно да ли је хтео да каже да су Срби јужно од Борнхолма или од Сармата. У сваком случају, Гајдел није сматрао да то место вреди пажљивије размотрити. Он се, иначе, раније задржао код Алфредовог описа Бургунда северно и источно од Провансе,²² али касније, при спомену Бургунда уз Хавољане и Србе, није се уопште питао како то, ако је у питању исти писац, да није запазио да на једном месту Бургунде ставља уз Провансу а на другом их налази уз Хавољане, Србе, Осте и Сармате. Гајделу се, изгледа, све то чинило сасвим нормалним и ваљда је зато уз други спомен Бургунда рекао само да је реч о острву Борнхолму, па му је изгледало природно што у спису стоји да су Срби јужно, јер је сматрао да су Срби заиста од Борнхолма били негде на југу. Спомен Оста Гајдел једноставно тумачи као лоше понемчено име Еста.²³ Гајдел се кратко задржао и на спомену Хрвата (Hrothi), држећи да је ту, највероватније, реч о Хрватима које Гебхарди налази у чешким, шлеским и лодомерским брдима, у којима су, каже, основали једну слободну државу која се још и у X веку звала Велика Хрватска.²⁴

Кад је, много касније, Kemp Malone расправљао о Алфредовом спису, што се тиче положаја Срба јужно од Бургунда и он је сматрао да је то сасвим разумљиво, па зато и каже: „The Surfe are the Sorbs of Germany proper; in the ninth century they lived due south of Bornholm“. Алфредов спомен Винета северно од Оста Malone објашњава тако што те Винете изједначује са становницима Ригена (Rügen), док Осте ставља на ушће Одре.²⁵ Очигледна повремена неслагања у Алфредовом опису у односу на стране света, Malone објашњава одступањем од севера у

²² Исто, 22.

²³ Исто, 39.

²⁴ Исто, 37; овде ваља додати да је још 1868. пастор L. Quandt посветио дужну пажњу Алфредовом делу и настојао да растумачи нека места у његовом опису Германије. Како је Quandt мање познат и мало цитиран, чини се да ће бити од користи да се овде наведу нека његова запажања, пре свега у случајевима кад говори о Остима и Србима. Он за Осте каже да одговарају Вилцима [Љутићима] Географа Баварског, пошто се, вели, налазе северно од Хавољана, а источно од острвских Данаца, односно североисточно од Ободрита, а јужно од Бургунђана (Борнхолмаца). Од таквог положаја Оста, каже даље Quandt, морски рукавац дође према северу. За Surfe писац каже да су морали бити северно од Моравца, а како Surfe, према опису, налази јужно од Борнхолма, то би, по њему, Surfe одговарали Ополинима, које Quandt замишља око градова Позена, Гњезна и Калиша. Мало даље аутор овако резимира свој закључак: Surfe би, према Алфреду, били Поморани, а Surge — Ополини. То је, међутим, нешто другачије од онога што је раније рекао о Сурфима и Сурпима. Занимљиво је, на карју, да Quandt за Венете каже да би могли бити само становници Ригена. (Quandt, *Die Lintizen und Obodriten*, Baltische Studien, 22 Jahrgang, Stettin, 1868, s. 276—280).

²⁵ Kemp Malone, *King Alfred's North*, Speculum, Volume V, Number 2, Cambridge, Massachusetts, April 1930, 155—156.

правцу казаљке на сату у неким случајевима и за 45⁰.²⁶ Упадљиво је да Malone није сматрао за потребно да јаче истакне разлике у описима у односу на текстове 12. и 12а, као и разлику између тих текстова и казивања Отеровог и Вулфстановог.

Иначе, Malone је убеђен да су Ости Словени, али он има и других значајних закључака. Тако је несумњиво важна и његова опаска да Алфред на одређеном месту Балтичко море не назива *Ostsae*, већ Ости, дакле не „источно море“ („eastern sea“), већ „море Оста“ („sea of Osti“).²⁷ За овим Malone, мало даље, продужава са једном, рекло би се, опет значајном опаском: „After the decline of the *Osti*, popular etymology would soon bring about an association of the sea-name with the word for „east“, and the original force of the term would eventually be lost. *Alfred's usage thus bears the marks of antiquity*“²⁸ (подвукао Р. Н.). Ова последња Malone-ова примедба, коју је, чини се, узгред истакао, може бити, ако је тачна, врло важна за питање старости Словена у Полабљу, а међу њима и Срба.

Побуђен Malone-овим тумачењем неких Алфредових података, Семјуел Крос (Samuel H. Cross) се посебно задржава на објашњењу спомена Оста, што и јесте један од засад нерешених проблема. Крос сматра да Осте не треба раздвајати од Еста. За њега су Ости и Ести један исти народ. Према томе, он је био уверен да Осте треба тражити негде на источној обали Балтика (Литванија), а не на ушћу Одре, као што мисли Malone, док под Венедима подразумева становнике Помераније, а под Бургундима становнике Борнхолма. Крос у овом чланку не каже ништа о географском положају Срба, што свакако зачуђује, јер се не мбже говорити о комбинацији Оста са Венедима и Бургундима а да се не спомену и други народи које Алфред наводи као њихове ближе или даље суседе.²⁹

На Malone-ову кратку расправу реаговао је и Хибенер (Hübener). Он се особито противи Malone-ову убеђењу да је Алфред у оријентисању грешио за 45⁰. Хибенер сматра да је Malone био у заблуди зато што није схватио смисао Алфредовог описивања географског положаја појединих народа. Malone је, каже Хибенер, схватио да је Алфред правац сваког народа описивао према последњем, претходно споменутом, док је, по мишљењу Хибенера, Алфред вршио опис тако што је образовао групе народа у међусобном суседству и положаје појединих народа описивао затим према положају најзначајнијег у групи, што су били, на пример, Источни Франци, стари Саксонци, Моравци, Јужни Данци, Северни Данци, Ести, Борнхолмци (Бургунди) и Швеђи. Хибенер је убеђен да се на овај начин географски положаји појединих народа могу сасвим лепо ускладити и није потребно, каже он, рачунати са неким одступањима у односу на север. Што се тиче Оста, и Хибенер је убеђен да су ту у питању Ести, али ништа не каже како онда разрешава Алфредове по-

²⁶ Исто, 156.

²⁷ Исто, 156.

²⁸ Исто, 157.

²⁹ Samuel H. Cross, *Notes on King Alfred's North: Osti, Este, Speculum* VI, N. 2, April 1931, 296—299.

датке о Винедима, Бургундима, Хавољанима и Србима, чији су положаји посредно или непосредно везани за Осте.³⁰

После Кросовог и Хибенеровог осврта на неке појединости Алфредовог списка, Malone се поново враћа проблему Оста. Основни његов циљ у овој расправи био је да филолошком анализом докаже да Ости не могу никако бити Ести и да, према томе, нису могли ни становати негде у пределу доње Висле. Наравно, при овоме Malone подсећа да ни други Алфредови подаци у вези са Остима не дозвољавају претпоставку о Остима као измењеном називу за Есте.

Настојећи тако да још боље утврди ко су Ости, где су били и шта њихово име значи, Malone најпре долази до закључка да су вести у одељку у коме су споменути Ости по свој прилици скандинавског порекла, а не немачког. Остајући и даље при својој ранијој тврдњи да су Ости морали становати негде при ушћу Одре, при чему се пре свега руководи Алфредовим подацима да су северно од њих били Венеди и Борнхолмци, Malone нас извештава да му је и Крос, који је раније заступао мишљење да су Ости исто што и Ести, у писму саопштио свој нови став о Остима: „I now feel . . . that the Osti must represent a tribe either at the mouth of the Oder or to the west of its estuary“³¹ (подвукао Р. Н.). Но, будући да се ни у једном историјском извору не спомиње име Ости, Malone закључује да то можда и није право име племена, већ вероватно апелатив дат однекуд са стране, при чему најпре помишља да је скандинавског порекла. Размишљајући даље откуда је могло настати старонгелско Ости, Malone се одмах задржава на старонордијском Austir, преводећи га са „easterners“, при чему претпоставља да Austir може да буде скраћени облик од имена Остроготи, с тим што би се у каснијем периоду могло односити и на неко словенско племе које је населило напуштена остроготска подручја.³² Настојећи, затим, да поред лингвистичких пронађе и неку историјску потврду своје комбинације Osti—Austir—Ostrogoths, Malone се задржава на Истима (Isti) у англосаксонској поеми *Widsith* и закључује да би ти Исти, према опису догађаја, могли бити Источни Готи, односно да би назив Исти могао бити скраћени облик за Eastgotan. Како је у поеми *Widsith* реч, између осталог, и о догађајима везаним за рат између данског краља Фрота (Frotho) и балтичких Источних Гота, који су, по мишљењу Maloneа, у поеми названи Orientales, то Malone сматра да овде латински израз Orientales одговара старонордијском Austir — „easterners“ (originally „Ostrogoths“).³³ Међутим, мада се на изглед све лепо слаже, Malone

³⁰ Gustav Hübener, *Koenig Alfred's Geographie*, Speculum VI, № 3, July 1931, 428—434.

³¹ Kemp Malone, *On Kings Alfred's Geographical Treatise*, Speculum VIII, N. 1, January 1933, 72 (даље: Speculum VIII).

³² Исто, 72—73.

³³ Исто, 75—76. При спомену данског краља Фрота Malone напомиње да су у склопу његових војних снага против Гота и Хуна били и Словени (Венди). За овај рат Malone (Speculum VII, 74) каже: „Can hardly be dated earlier than the fifth century“. Међутим, на другом месту каже се за Офу (Offa), једног од хероја раних Англа и учесника ових ратних збивања, на је живео крајем IV века (*Enc. Brit.* 16, 1949, 711; види и *Enc. Brit.* 8, 569 и 15, 578). Мада је прилично неизвесно колико у поменутој поеми *Widsith* има историјске истине, упадљиво је ипак да се у те ране догађаје везане за старе Англе и Данце уплићу и Словени под име-

истиче да ипак постоје тешкоће у тумачењу назива Ости. Једна од њих је несумњиво и та што Алфред положај Оста замишља на релативно малом простору на ушћу Одре или негде у близини, док је положај Острогота обухватао далеко шире подручје. Додуше, може се сматрати да се положај Алфредових Оста односи само на један део огромног остроготског пространства, али се Malone ипак пита зашто је Алфредов скандинавски извештај Осте ограничио само на једно мало подручје. Тражећи начин како да усагласи своје дотадашње закључке и претпоставке у комбинацији *Osti—Isti—Orientales—Ostrogoths*, Malone се опет присећа једног Кросовог предлога помоћу којег се, како му се чинило, отклањају тешкоће око географског положаја и тумачења имена Ости. Наиме, Malone наводи да Крос сматра да је Алфредов скандинавски извештај при спомену Оста мислио на *Wostroze*, једно словенско племе у Предњој Померанији.³⁴ Што се тиче положаја Востроца, Malone се позива на Нидерлеа, који их смешта „entre le cours inférieur de l’Oder, le cours supérieur de la Havola et la Pěna“. Malone уз ово одмах истиче и мишљење Н. Böttgera, који Востроце налази на левој обали Одре у области Штетина,³⁵ али додаје да се изједначењу Оста са Востроцима супротстављају неке фонетске препреке. Размишљајући како би све могло бити и шта би се могло прихватити, Malone се зауставља на оваквој комбинацији: „If a tribal name *Wosceti* (giving, by syncope, *Wosceti* > *Wosti*) could legitimately be abstracted from the place-name *villa Woscetino* in the „pagus Mizerez“³⁶ we should have a name-form phonetically satisfactory and

ном Венди, што би могло значити да су ти Словени још тада били у њиховом суседству, а то би одговарало мишљењу многих старијих и савремених истраживача о веома старом присуству Словена (Венда) у Полабљу. Ако би тако заиста било, онда би и поема *Widsith* у извесном смислу потврђивала могућност да су Срби већ били у Полабљу кад су Бургунди становали на балтичкој обали негде око доње Одре, односно да су били савременици оних Словена који су се у склопу Фротових поморских снага борили против Гота за острва источно од Ригена (в. о томе и Р. Herrmann, *Erläuterungen zu den ersten neun Büchern der Dänischen Geschichte des Saxo Grammaticus*, Erster Teil, Leipzig, 1901 и *Widsith*, edited by Kemp Malone, London, First published in 1936).

³⁴ *Speculum* VIII, 76.

³⁵ Исто, 76; Нидерле на једној карти у *Slov. starož.*, дил. III, в Праге, 1919, заиста бележи северно од ушћа Пене племе *Wostroze*, али под знаком питања. Хана Скалова, која је веома савесно истраживала северни део полапског подручја, налази у том крају Востроже и ставља их нешто северније, ближе граду Острожне (данас *Wusterhusen*), дакле не код Штетина, као што показује Böttger. Скалова је *Ostrožne* означила као култни и трговачки центар (*Hana Skalová, Topografická mapa území Obodriců a Veleřtů—Liticů ve světle místních Imen, Vznik a Počátky Slovanu V, Praha, 1964, секција 9. Grozviny*). На том подручју, северно од реке Пене Скалова бележи као култни и трговачки центар још само *Volegošt* (данас *Wolgast*), уз саму обалу мора према острву Узедому. Ако би Вострози долазили уопште у обзир за објашњење назива Ости, морало би се истражити какав је значај имао град Острожне као култно и трговачко средиште да би се установило нису ли, евентуално, Вострози добили име по њему као изузетно значајном центру. Но, ако је Острожне и имао неки већи значај, питање је докле се ширио његов утицај. Чињеница је да Скалова племе Востроже бележи на релативно малом простору.

³⁶ *Speculum* VIII, 76. При спомену назива *Wosceti* Malone се позива опет на Böttgera. Нејасно је, међутим, на основу чега Malone пише уопште уз *Woscete* „tribal name“ и да ли је од Böttgera преузео називе *Wosceti*, *Wosceti*, *villa Woscetino*, јер кад извлачи закључак да се из ових назива фонетски може извести: *Wosceti* > *Wosti*, можда би још пре пристао на такву комбинацију да је знао да је правилнији назив

a tribe suitably located",³⁷ али ипак, и поред решења која му изгледају прихватљива, Malone завршава овај осврт на Осте овим речима: „In sum, the identity of the *Osti* remains a problem to be solved“.³⁸

Неизвесност око порекла и значења имена Ости побудила је и К. Екблома да један чланак посвети искључиво Остима.³⁹ Он при том полази од констатације да ниједно досадашње решавање проблема Оста није дало задовољавајуће резултате. Одлучивши и сам да покуша да растумачи ко су Ости и где су живели, Екблом већ на почетку истиче да према Алфредовом спомену јасно произлази да подручје Оста никако не треба тражити негде на истоку и изједначавати их са Естима. Руководећи се Алфредовим подацима о положају Оста, особито имајући у виду њихове суседе Хавољане, Винеде и Бургунде, Екблом је закључио да су Ости морали становати негде у Предњој Померанији, и то, по свој прилици, у њеном средњем делу. Будући уверен да је у праву, Екблом настоји да изналажењем што више аргумената увери и друге да је у праву. Тражећи на подручју Предње Помераније неке називе који би по свом облику били најближи називу Ости, и Екблом, као и Malone, без много двоумљења застаје код назива једне вендске жупе чији се назив јавља у облику *Wostroze*, *Wostrosne* и *Wostze*. Уверавајући како је сасвим могуће да је назив Ости настао из назива наведене жупе, Екблomu се чини да је староенглеском имену Ости особито близак облик *Wostze*. Проверавајући даље исправност Алфредовог оријентисања у том делу Европе, Екблом закључује да би се у односу на Винеде, Хавољане и Бургунде положај Оста најбоље поклапао са подручјем доње Пене. Убеђен да је тако решио проблем Оста, Екблом са задовољством констатује: „Es kann eigenthümlich erscheinen, dass bisher niemand auf den Gedanken gekommen ist, den Namen *Osti* so zu erklären, wie es hier geschehen ist“.⁴⁰

Веома занимљива и значајна запажања о Алфредовом делу изнео је Екблом и у расправи о Алфреду као географу.⁴¹ Пошто је констатовао да су дотадашња истраживања Алфредовог списка давала махом погрешне резултате, Екблом подвлачи да је у неким случајевима несхватање настајало и због тога што научници нису уочавали да се Алфред користио двојаким системом оријентисања. Екблом је убеђен да су многи грешили што нису приметили да се Алфред у неким случајевима користио старим скандинавским начином оријентисања. Указујући на неке

Vosetino, а не Wosceti или Woscetino (Скалова, секција 9. Grozvinj). Malone је од Böttgera преузео и лоше понемчени назив Mizerecz, место Mezirěče [Међуречје] које Скалова бележи као крај у коме је и село Восетино. Но, и поред све привлачности комбинације Ости са Woscetinom (правилније Vosetinom), Malone је био у праву што је на крају ипак изразио сумњу, јер да је у том пределу било каквог племена са сличним називом, вероватно би Скалова или неки други истраживач наишао на неки ранији траг. Тешко је прихватити чак и претпоставку да је због велике старине, осим локалитета Восетино, сваки други спомен на Осте ишчезао.

³⁷ Speculum VIII, 76.

³⁸ Исто, 77.

³⁹ R. Ekblom, *Der Volksname „Osti“ in Alfreds des Grossen Orosius-Übersetzung*, *Studia Neophilologica*, vol. XIII, 1940/41, Upsala.

⁴⁰ Исто, 173.

⁴¹ R. Ekblom, *Alfred the Great as Geographer*, *Studia Neophilologica*, vol. XIV, 1941/42, Upsa.a.

грешке које су настајале због несхватања оваквог двојаког система обележавања правца, Екблом указује да је Гајдел из тих разлога Сиусле (Siuses, Суселци) идентификовао са Винедима уопште, док је Parthan смештао Србе на подручје између Помераније и Пруске, а Далеминце замишљао у Великој Пољској. Екблом је убеђен да је и Раск из тих разлога видео Далеминце у Великој Пољској или Шлезизи, што је не-исправно.⁴² Уверен да се у Алфредовом делу запажају два система оријентисања, Екблом даље настоји да помоћу њих одреди положаје неких народа у Алфредовој Германији. За нас овде могу бити особито занимљиви Екбломови закључци о положају Суселаца, Далеминаца, Моравца, Хрвата и Срба. Положај Срба Екблом везује најпре за данашњи Zerbst, који сматра првобитним језгром полапских Срба, али их одмах затим налази и у области Сале, Мулде и средње Лабе. Што се тиче Оста, Екблом и овде указује на Востроце, односно Wostze. Поводом другог спомена Срба Екблом се задовољава само да констатује да су били јужно од Борнхолма,⁴³ што ће рећи да је био убеђен да је Алфред на том месту Борнхолм узео као оријентир, а не неки други положај Бургунда.

У новије време и изврсни познавалац далеке прошлости Словена, Г. Лабуда, заступа мишљење да Осте треба изједначити са Естима и тако их обележава и на карти у свом драгоценом делу посвећеном изучавању Алфредовог списка. Под споменом Бургунда, Лабуда углавном подразумева острво Борнхолм.⁴⁴ Зачуђује да Лабуда у опису положаја Срба јужно од Бургунда не види ништа вредно веће пажње. Иначе, ни Лабуда не сматра да би наведена два текста требало детаљније проучити у међусобном односу.

Као што је речено, Алфредовим списом доста опширно се позабавио и Л. Хавлик (Lubomír Havlík), задржавајући се углавном на одељцима у којима је реч о Словенима. Он је, као и други, приметно да се у Алфредовом спису Срби спомињу на два места, и то једном као Surpe, а други пут као Surfe, али то као да му није много сметало. Он једноставно само констатује да су на једном месту Срби (Surpe) северно од Далеминаца, а на другом да је положај Срба (Surfe) описан доста широко јужно од Борнхолма.⁴⁵ Што се тиче Оста, Хавлик је убеђен да према Алфредовом спису не може бити говора о неком другом подручју до о Мекленбуршкој обали. Како је за положај Оста био непосредно везан и положај Винета, Хавлик тај проблем решава тако што Винете замишља као становнике Ригена, указујући истовремено да је главно место на Ригену, Винета, по свој прилици сачувало име по Алфредовим Винедима.⁴⁶

Као што се могло видети, ни Хавлик, као ни ранији истраживачи, не сматра да би неке разлике у описима положаја истог народа могле бити последица различитих временских оквира. У вези са таквом могућношћу није било покушаја да се помоћу других извора, старијих од

⁴² Исто, 129.

⁴³ Исто, 134—135.

⁴⁴ G. Labuda, *Źródła Skandynawskie i anglosaskie do dziejów Słowiańszczyzny*, Warszawa, 1961, 100, nap. 86, 87.

⁴⁵ Хавлик, 71, 72, 78.

⁴⁶ Исто, 82. Иначе Хавлик на стр. 72. само спомиње комбинацију са називом Wostroze, али томе не придаје никакав значај.

Алфредова доба, утврди на којим се све географским положајима у ранијем раздобљима налазе народи који се касније спомињу и код Алфреда. О могућем механичком уклапању у једну целину текстова различитих аутора готово да и није било речи, а још мање је било настојања да се сагледа да ли је, ако постоји неки старији текст, Алфред покушао да га донекле усклади са стањем свога времена и у којим је случајевима највероватније могло доћи до неке интервенције било Алфредове или неког његовог савременика. Ова питања могу бити веома значајна, па им треба посветити дужну пажњу, што захтева једну детаљнију анализу не само одређених одељака Алфредовог списка већ и неких других извора чији нас подаци упућују на рани средњи век.

После свих ових мишљења, тражећи још неки разлог који би ишао у прилог претпоставци да се стање описано у одељку 12а односи на време више векова старије од IX века и да је, према томе, сасвим могуће да је Словена, па и Срба, било у Полабљу и у време кад су Бургунди становали дуж Одре, пада нам на ум још једна појединост. Наиме, кад упоредимо садржаје у одељцима 12. и 12а, добијамо утисак као да се у тим описима садрже у основи две врсте народа и назива, од којих бисмо једне могли означити „покретним“ а друге „непокретним“. За хронологију Словена у Полабљу, то може да буде врло значајно. Чињеница је да се у оба текста спомињу три основне полапске словенске групације: ободридска, хавољанска (љутићка) и српска. У одељку 12. је ван икакве сумње описано стање блиско Алфредовом времену и вероватно зато ту нема ни Оста ни Бургунда, али зато у тексту 12а, поред исте ове три групације, постоје још и Ости и Бургунди. Очигледно је да ове две ситуације не припадају истом времену: једна од њих морала је припадати ранијем времену, а природно је да старијом ситуацијом сматрамо ону у којој се налазе народи и имена којих нема у оној ситуацији која сигурно припада IX веку. Дакле, старост би овде одређивали народи које бисмо могли назвати „покретним“, а то су Ости и Бургунди, нарочито ови други. Ости су и у време боравка Бургунда на Одри могли бити Словени, те у том случају не би било речи о „покретном“ народу, већ само о „покретном“ називу, што би значило да би овде назив одређивао старост, а не етникум.⁴⁷ Друга је ствар са Бургундима. Неоспорно је да су Бургунди једно време живели и дуж Одре, као што је неоспорно да су до 407. године стигли одатле на Рајну код Вормса. Сад, ако бисмо се и даље руководили тим чињеницама, било

⁴⁷ Чини се да је засад најприхватљивије Malone-ово гледиште да Ости није право име племена, већ вероватно неки апелатив, што ће рећи да је неко, можда заиста из Скандинавије, назвао више малих племена, ближњих балтичкој обали, једним заједничким именом које одражава њихов географски положај према мору и према другим групацијама које су живеље даље од мора. Зато би требало испитати нису ли Ости тако названи не као „easterners“, већ као *Pomorani*. Та територија је по свом географском положају могла одувек бити означававана као приморска (поморска) земља—Померанија. Она и данас, као Нова предња Померанија, чини саставни део општег појма балтичке Помераније. Није искључено да су словенска племена на том подручју касније добила заједничко име, касније, решимо, од ободрићке и српске групације. Додуше, не можемо искључити могућност да многобројна словенска племена у суседству Бодрића и Хавољана у време кад их извор спомиње као Осте нису имала и неко друго заједничко име, јер је тешко поверовати да се у исто време, кад се знало за Бодриће и Хавољане, није знало за Велете (Љутиће). Но, ако је тај назив у оно време и био познат, што је сасвим вероватно, не мора бити апсолутно сигурно

би много разлога за закључак да су и Срби били у Полабљу у исто време кад су Бургунди живели дуж Одре, управо да су ту могли живети још од раније. За разлику од Бургунда, који би били „покретни“, јер их у каснијем периоду не налазимо тамо где су били у ранијем периоду, Срби би били „непокретни“ народ, пошто их и у ранијем и у каснијем периоду налазимо на истом месту, на простору на коме су могли бити још и далеко пре него што су се појавили Бургунди у долини Одре. Кад је то могло бити и из којег је времена податак о суседству Срба и Бургунда, може се само приближно одредити. Ако су Бургунди на Рајни били око 407, јасно је да су се на Одри налазили најмање коју деценију пре тога, мада Кречмер сматра да су се већ у III веку појавили у пределу горње Мајне. Дакле, врло је вероватно да подаши о Бургундима, Остима и Србима у одељку 12а нису млађи од IV века, а могу бити још и много старији. Кад тако мислимо, имамо у виду да је Орозијус умро почетком V века (417),⁴⁸ а како се мисли да се Алфредов спис умногоме наслања на Орозијусово дело, није немогуће да

да су их сви морали тако звати. Можда су их Скандинавци радије звали Приморцима, Поморанима, а може бити да је сва забуна око Оста настала отуда што их је неки извештач сасвим случајно и једино у том тренутку назвао Остима било у смислу „easterners“ или у значењу Поморани. Најзад, у овој дилеми око имена Ости, особито у вези са старошћу назива, не треба сасвим запоставити ни могућност да име потиче још из Орозијусовог времена.

⁴⁸ Хавлик, 53. Што се тиче Бургунда, Кречмер (142) их спомиње некако у исто време са појавом Гота у II веку н.е. с обе стране доње Висле и сматра да су се на балтичку обалу спустили преко Борнхолма. Кад смо већ код Бургунда, ваља указати да истраживачи као да заборављају да је Алфред споменуо Бургунде и у односу на Провансу. Тамо су Бургунди, према Алфредовом опису, били северно и источно од Провансе, и Гајдел (22,23) каже да је краљ очигледно имао у виду Бургундско краљевство, основано 443. године.

Морамо се сад неизбежно питати како је могао исти писац, ако је исто лице у питању, да у истом спису један тако значајан народ спомене и на домаку Провансе и као суседе Винеда, Хавољана и Срба. Нешто ту свакако није јасно. Алфредовом времену знатно је ближи положај Бургунда у Галији него на балтичкој обали. Управо, онакав положај према Прованси може да се односи или на период пре 533, пре покорвања Бургунда од стране Франака, или на период после 880, када су Бургунди постали опет независни. Додуше, можда је Алфред Бургунде споменуо независно од њихове припадности Франачкој држави, па би се податак могао односити и на период пре 880. године. У сваком случају, мора се имати у виду да су описи ова два географска положаја Бургунда из различитих периода и из различитих извора. Ван сумње је да спомен Бургунда уз Винеде, Хавољане, Осте, Србе и Сармате може да се односи само на време када су Бургунди били на балтичкој обали. Чини се да нема смисла тај спомен Бургунда везивати за острво Борнхолм. Јер, кад се пажљивије осмотри природа пешчевог казивања у текстовима 12. и 12а, може се јасно запазити да би узимање усамљеног и далеког острва Борнхолм за оријентир, ради јаснијег описа копнених суседа, било готово бесмислено. То би упадљиво одударало од система кога се писац стриктно држао у оба текста. Уосталом, сви су писци редом губили из вида, кад би Борнхолм био оријентир, да бисмо у том случају морали рачунати са дубљом прошлошћу, са временом старијим од онога када су се Бургунди појавили на јужној балтичкој обали. Нико се од истраживача није запитао откуда је писац тим Бургундима пронашао као суседе Винеде, Хавољане, Србе и Сармате. Од тих Бургунда Срби су морали бити удаљени око 500 km (ако су живели јужно од Флеминга), па се морамо питати који би писац могао уопште тим Бургундима да као јужне суседе спомене Србе кад су им на истом правцу ближи били Хавољани. Очигледно је да писци нису водили довољно рачуна да географске податке ускладе са хронолошким оквирима. Сасвим другачије излази кад рачунамо са Бургундима као становницима балтичке обале око доње Одре.

су неки подаци у одељку 12а преузети из Орозијусовог списка. У сваком случају, има много разлога да се одељку 12а посвети већа пажња него досад, јер ако би се утврдило да је овај опис дело неког писца с краја IV или почетка V века, или да су макар неки подаци из тог периода, могла би бити покренута и многа друга питања која се тичу хронологије стања и збивања у Германији у првим вековима наше ере. Можда би се тим путем могла више разјаснити наслуђивања старије историографије о Свевима, Вандалима и Бургундима у вези са хронологијом боравка Словена у Германији, и још пре тога са положајем Келта у средњој Европи. Но, остављајући позванијима да се позабаве тиме, ми бисмо се засад могли упознати са неким приступачнијим изворима из којих као да се да наслутити и чак извести и закључак да је сасвим могуће да су Срби били суседи Бургунда негде у IV веку а можда и пре тога, и да су, према томе, заједно са другим Полапским Словенима живели на том подручју „од почетка“.

Трагајући за тим приступачнијим изворима, запажамо да је још два и по века старији од Алфреда, византијски писац *Теофилакт Симоката* забележио како су 592. године Византинци код Мраморног мора заробили три човека који су изјавили да су од Словена настањених на граници Западног океана и да су оданде до аварског двора путовали петнаест месеци.⁴⁹ Мада може постојати сумња око тумачења појма Западни океан, није немогуће да су ови Словени дошли чак са подручја Рајна—Мајна—Лаба, јер многи географи Атлантски океан називају *Oceanus occidentalis*. Мања је вероватноћа да су ови Словени дошли са обала Балтичког мора. Кад Симокатини Словени крајем VI века кажу како су њихови земљаци настањени на граници Западног океана, онда су ти Словени, уколико би заиста били са запада, могли тамо становати још од раније, кроз цео VI век сигурно, а врло вероватно и пре. Ако су Хавољани и Срби могли бити суседи Бургунда док су становали још уз Одру, сасвим је могуће да су заробљени Словени с правом саопштили да су дошли из крајева на домаку Западног океана, који би овде могао одговарати и Северном немачком мору.⁵⁰

И нешто старији од Симокате, византијски историчар *Прокопије*, описујући један догађај који се десио сто година пре Симокатиног извештаја о хватању она три Словена, као да недвосмислено указује на Полапске Словене. Наиме, Прокопије под годином 495. прича како су Лангобарди поразили Херуле и како су Херули после пораза стигли међу Варне пролазећи „редом кроз сва племена Словена“.⁵¹ Како се сматра да су Херули овај пораз претрпели на подручју данашње Словачке и како се зна да су Варни у то време живели јужно од Ригена, готово је сасвим јасно да се „кроз сва племена Словена“ може односити само на подручје Чешке и северно од ње, на териотрију Полапских Словена. Пошто се догађај десио крајем V века, очигледно је да су та словенска племена већ била ту не само у том веку већ и раније, те би се из Прокопијевог казивања могло закључити да су и Срби у V и IV

⁴⁹ Византијски извори за историју народа Југославије I, Београд, 1955, 111 (даље: Извори I).

⁵⁰ *Dictionary of Greek and Roman Geography*, Ed. by William Smith, vol. I, London, 1854 (под *Atlanticum mare*), vol. II, 1857 (под *Oceanus Septentrionalis*).

⁵¹ Извори I, 22.

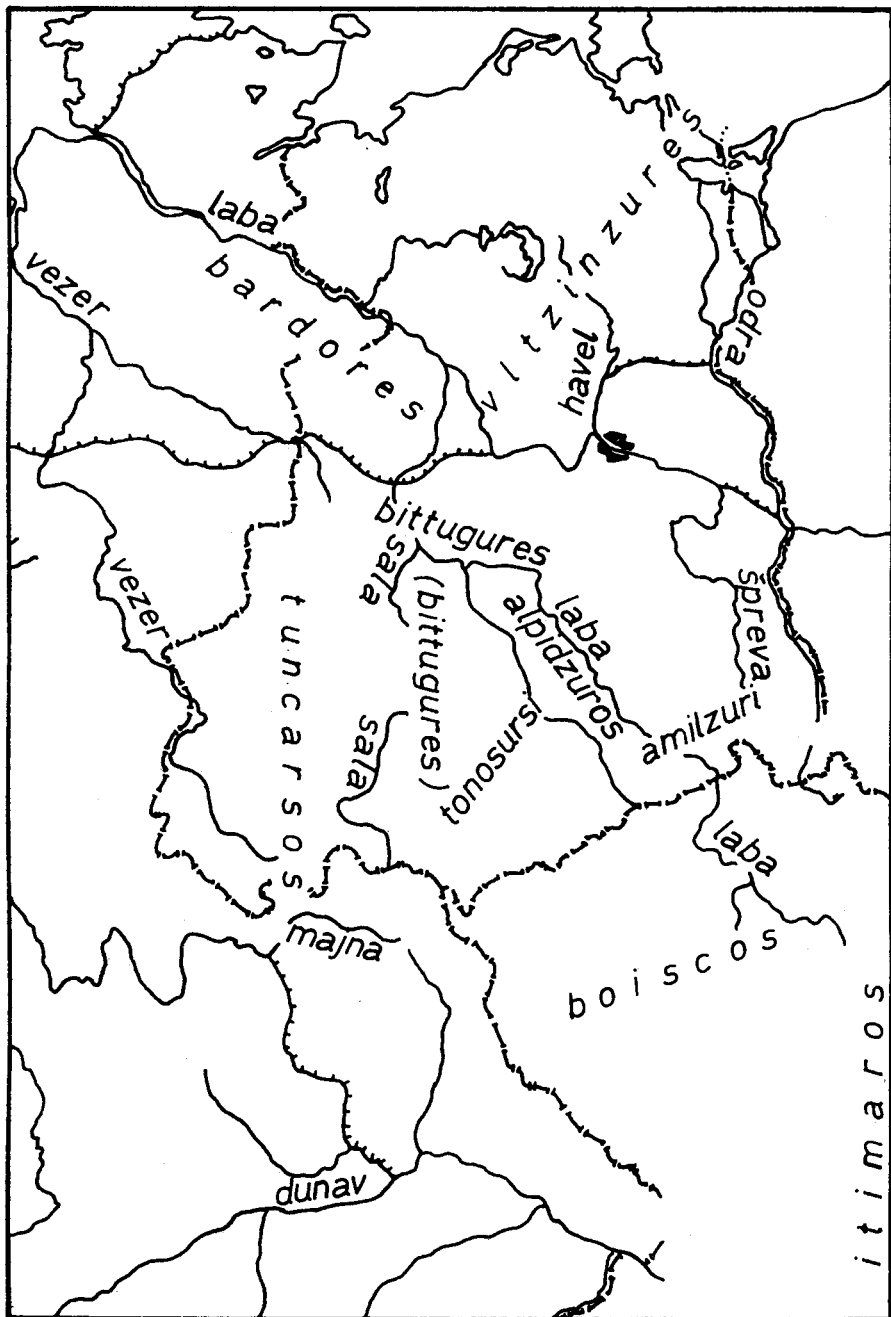
веку били међу тим „свим племенима Словена“, па је и писац текста 12а с правом могао записати да су Бургундима на југу суседи били Срби.

Такав закључак као да бисмо могли извести и из казивања једног раног западног историчара, Јордана, иначе савременика Прокопијевог. Сматра се да је Јордан своје дело написао око 551. године, али се догађаји које он описује односе на време неколико деценија раније од споменутог пораза Херула, управо на средину V века. У вези са битком на Каталаунским пољима (451) Јордан набраја хунске савезнике и међу њима спомиње и Литицијане.⁵² Ови Литицијани по свој прилици не могу бити друго до Љутићи, односно Хавољани (Велети), јужни суседи Оста. Ако су Љутићи заједно са осталима учествовали 451. у борбама на Каталаунским пољима, вероватно су их тамо повукли са собом Хуни кад су са истока продирали према Галији. Ако су их средином V века Хуни повукли са собом, то може да значи да су ти Литицијани (Хавољани, Велети) живели на том месту и раније, пре доласка Хуна, па и у време када их састављач одељка 12а налази јужно од Оста, односно када Бургунде смешта северно од Срба. Но, да је сасвим могуће да су Љутићи били у Полабљу средином V века, а вероватно и раније, могу да потврде још два Јорданова описа у којима спомиње народе под именом *Alpidzuros*, *Alcidzuros*, *Itimaros*, *Tuncarsos* и *Boiscos*, а затим *Vltzinzures*, *Angisciros*, *Bittugures* и *Bardores*.⁵³ Некима од ових народа, рекло би се, није тешко утврдити географски положај. Пре свега Литицијанима, односно *Vltzinzurima*. Литицијани су, очигледно, исто што и *Luticii*, *Liuticii*, *Luiticii*, *Leuticii*, *Lutizi*, *Lutitii*, *Ljuticzi* и сл., а *Vltzinzuri* исто што и *Vuilci*, *Wilci*, *Wylte*, *Wylti*, *Wiltzi*, *Weletaby* и сл., а и једне и друге истраживачи изједначају са Хавољанима. Хавољанима положај знамо. То су они исти које налазимо као североисточне суседе старих Саса, односно јужне суседе Оста. Географски положај Бардорса можемо утврдити према многим траговима, од којих су најјаснији *Bardenagau* и *Bardenowik*, по чему излази да су били становници подручја на коме су живели Лангобарди пре одласка из Полабља. Јорданове Бојске не вреди тражити даље од данашње Чешке, а Итимаре можемо, по свој прилици, изједначити са Моравцима, док би Тункарзи највероватније могли бити Тиринжани (*Thuringi*, *Thoringi*). Како се Битугури спомињу уз Бардорсе, могли бисмо их тражити у њиховој близини и можда изједначити са Битенцима, Бетеницима, Ветеницима, односно Ветонцима, које многи смештају негде при ушћу Сале у Лабу. Како се и *Alpidzuros* и *Alcidzuros* спомињу у групи са горенаведеним народима, највероватније је да и њих треба тражити међу полапским народима. Једном приликом је изречена мисао да би ови *Alpidzuri* могли бити полапски Срби.⁵⁴ Ако погледамо како стоје географски положаји Хавољана, Бетеника, Тиринжана, Бардорса и Бојска, лако можемо уочити да је остао непокривен само простор између Сале и Лабје, дакле баш оно подручје на коме иначе сви каснији писци налазе Србе. Ако нас *Alpid-* и по облику и по звуку подсећа на *Albis* (Лаба), онда нас и

⁵² *Jordanis Romana et Getica*, M.G.H.T.V, Berolini, 1882, 108.

⁵³ Исто, 128.

⁵⁴ Р. Новаковић, *Уз проблем балканских Срба*, Историјски гласник 1–2, Београд, 1970, 119–121 (даље: Гласник).

Карта 4

-zuros може подсетити на Surui, Suurbi, Surpe, Surfe итд., тј. на Србе, па бисмо могли закључити да и Јордан, као писац из средине VI века, описујући догађај из половине V века, налази у Полабљу низ племена, међу којима и словенска, која су тамо могла живети и далеко пре V века, значи и у време када су Бургунди још увек живели у подручју Одре, те би било сасвим могуће да су им Срби још тада били у суседству (вид. карту 4).

Но, на овакве слутње не нагони нас само Јордан као западни писац, већ и један источни, византијски, читав век старији од Јордана. Док Јордан о овим народима говори као историчар који описује прошлост, византијски историчар Приск неке од тих истих народа спомиње као савременик, очевидац, те нам може много помоћи у прсверавању нашег схватања Јорданових података. Као што је познато, сматра се да је Приск живео између 411. и 472. године. Његови су подаци посебно драгоцени стога што их наводи из личног познавања као вишегодишњи дипломата у византијској служби. Из тог непосредног сазнања готово непроцењиву вредност за словенску историју има његово саопштење из 434. године о хунском вођи Руи који припрема ратни поход на Amilzure, Itimare, Tonosurse и Војске, као и „друге подунавске народе“.⁵⁵ Одмах пада у очи да су два од ових народа истоветна са Јордановим, а то су Итимари и Бојсци, па бисмо се одмах усудили рећи да су у питању Моравци и становници данашње Чешке. Једном приликом је већ речено да би Amilzuri и по облику и по звуку одговарали Милчанима, једној словенској групацији одмах северно од данашње Чешке, које многи убрајају у полапско-српску групу.⁵⁶ У сваком случају, карактеристично је да се и њихово име завршава са -zuri, дакле готово исто као и Јорданови Alpid-zuros. На истом месту је изречена и мисао да би Tonosursi могли бити Венди-Срби, тј. полапски Срби. Евантуални приговор на ову претпоставку, да су Alpidzuri и Tonosursi један исти народ, не мора да буде оправдан. Мада се сматра да је Јордан преузео од Приска вести о Атили, могло се ипак десити да је однекуд чуо за латинизирани облик, као што се Приск преко Хуна могао упознати са келтизираним називом ових народа. Лингвисти би, вероватно, могли доказати да -zuri и -sursi имају исти корен и да исто значе, а то је најважније. Да Alpid- (на другом месту Adlip-) може да потиче он Albis (Лаба), већ је речено, али је несумњиво мало теже утврдити на који је начин Приск могао чути за Tonosurse. Сме ли се већ сада помислити да су можда још Хуни у свом језику од Вендо-Срба (или неког сличног имена), ослањајући се можда на келтски изговор тога назива, изговарали Тоносурси, или су они приближно правилно изговарали како су чули од Словена, али је Приск као Византинца био у немогућности да правилно забележи? Но, без обзира на све дилеме око изговора и значења наведених назива, чини се да можемо с правом закључити да се Руа спремао на поход према западу, према Галији, на поход који ће остварити његов наследник Атила (451) приморавши многе народе на путу према Галији да му буду савезници против Римљана. Шта бисмо после драгоценог Присковог саопштења и могли закључити осим да су поменути народи још

⁵⁵ Извори I, 9.

⁵⁶ Гласник, 115.

и пре V века становали тамо где их је Атила затекао и привремено покорио укључујући их у свој савез. Ко су „други подунавски народи“, можемо само наслутити, али да су Amilzuri, Itimari, Tonosursi и Bojski Словени, по свему судећи је неоспорно. То што он не спомиње и народе у северном Полабљу, не смета много. Ако су ова четири народа била на својим местима у првој половини V века, нема никакве сметње да сматрамо да су тамо била и у IV веку. Ранија претпоставка да се суседство Бургунда и Срба може односити на IV век, и на раније раздобље, као да и у Присковом извештају добија једну сасвим прихватљиву потврду.⁵⁷

Најзад, свим овим појединостима које нам саопштавају писци од Порфирогенита до Приска, можда бисмо могли додати и неке податке Псеудо-Цезарија, мада су његове вести крајње неизвесне. Сматра се да су Псеудо-Цезаријеви Дијалози написани почетком V века, те се оправдано мисли да он у свом делу говори о појавама и стањима из IV века.⁵⁸ За нас је из његовог дела посебно занимљив одељак у коме после спомена Вавилонца продужава: „Како то опет да они, који живе на другом крају земље, Склавини и Фисонци, који се називају и Подунавцима . . . А много се прича и о Лангобардима, Норима и Западним Галима . . .“⁵⁹ На већ поменутом месту изнета је једна смела претпоставка да би овде Фисонци могли бити Ветонци, при чему је узет у обзир нарочито спомен „другог краја земље“ у односу на Вавилонију, као и спомен Лангобарда, што такође упућује више на запад.⁶⁰ Уосталом, и навођење Нора и Западних Гала упућује само на ту страну. Ако из свих досадашњих података произлази вероватноћа да су се Словени налазили у Полабљу и пре V века, не би било невероватно да је и Псеудо-Цезарије делимично имао у виду те исте Словене.

Тако бисмо, полазећи од Порфирогенитовог описа предбалканске Србије, и тумачења његовог „тамо“ и „од почетка“, као и казивања више историчара знатно старијих од њега, дошли до сасвим могућег закључка да сви они заједно, посредно или непосредно, указују на ве-

⁵⁷ Још је Отрокочи сумњао да су народи које спомиње Приск сви били Хуни. Чини се да је више веровао да су као скитски народи били покорени од Хуна (F. F. Otrokocsi, *Originae Hungaricae*... Franequerae, 1693, 111, 158, 160—161). Код Штритера, у индексу имена, за неке од ових народа стоји овако: „Vltizuri vel Vltinzuri, gens Hunica, parum cognita; Amilzuri, gens Istri, secundum Jordanem Tanais accolae; Tonosuri, populus Istri accola...; Boici (Boiki), regio ultra Vngariam sita, Franciae et Chrouatiae Albae finitima; Boisci, gens olim Tanais, post Istri accola, forte Boii non longe a lacu Peisonis, hod. Neusiedler See remoti“ (J. G. Stritter, *Memoriae populorum*... Tom I, Petropoli, 1771, 474—480); Г. Прај за наставка -uré тврдио да означава племе (tribus), нпр. Atzig-uré, Onog-uré, Ашигово племе, Оногово племе итд. (G. Pray, *Dissertationes Historico-criticae*... Vindobonae, 1775, 3); Ф. Алтхајм није сумњао да су Amilzuri, Itimari, Tunzuri и Bojsci хунска имена (F. Altheim, *Das Aufstreben der Hunnen in Europa*, Acta arch. Acad. scient. Hung. II, Budapest, 1952, 271; Алтхајм је још 1951. за ове народе говорио да „сва ова племена имају турска имена: F. Altheim, *Attila und die Hunnen*, Baden-Baden, 1951, 99); Gyula Moravcsik (Byzantinoturcica II, Berlin, 1958, 66, 94, 142, 318) за ове народе каже да су покорени од Хуна, док за Bittores и Ultinzures сматра да су прави Хуни (90, 230). Као што се види, има основе да се о овим народима и даље истражује, јер је очигледно да мишљења нису јединствена.

⁵⁸ Извори I, 2.

⁵⁹ Исто, 4.

⁶⁰ Гласник, 123.

роватноћу да су Словени „тамо“ (у Полабљу) били чак и пре IV века. Наравно, ако је нов пут којим се у овој расправи дошло до оваквог закључка, мишљење да су Словени давни становници Полабља није ново. Старији историчари су у више махова изражавали мишљење да је Словена било у Полабљу и западно од Лабe и пре VI века, али нису били у стању да га поткрепе и неким јачим аргументима. И онда је, као и сада, било тешко тврдити да је баш тако. Јер, ако су Словени и у тим раним вековима наше ере живели у Германији, морало се постављати питање ко су онда били Свеви, Вандалаи, Лангобарди и други народи које историја налази у исто време и на истом простору на коме замишљамо и Словене! Ко је први населио Германију? Како са сигурношћу доказати да су Словени живели у Германији и пре IV века, пре гв. Велике сеобе народа? Да ли је довољно ослонити се само на казивања историчара који нас уверавају да је Словена било у Полабљу и пре те Велике сеобе? Поставља се, уз ово, и читав низ других питања. Морамо се упитати, ако је Словена и било у Полабљу много раније него што обично сматрамо, одакле су дошли и када. Морамо и даље тражити одговор на питање од када треба рачунати Порфиrogenитово „од почетка“. Ако смо се, пратећи казивања старих историчара, приближили негде средини IV века, смемо ли ту стати?⁶¹ Упадљиво је да се од европских народа најмање зна баш о најстаријој прошлости Словена и Германа, као и о најстаријој прошлости Келта. Није ли то знак да корени њихове историје леже у некој веома давној прошлости, тако далекој да писана историја није била у стању ни приближно да забележи време које означава почетак њиховог боравка у средњој Европи? Није ли то симптоматично? Не указује ли баш то на могућност да су и једни и други већ веома дуго живели „тамо“ где и када их историја први пут запажа? По свему судећи, стари историчари су нам обележили добар путоказ којим треба наставити потрагу за најстаријом прошлошћу Словена у Европи, али је и сад јасно, као што је увек било, да ће даљи пут морати крчити пре свега лингвисти уз тесну сарадњу са археолозима.⁶² Чисти историчари тешко да ту могу сами нешто учинити.

SERBS IN THE WORKS OF CONSTANTINE PORPHYROGENITUS AND KING ALFRED THE GREAT

The autor of this paper, R. Novaković, begins it with an analysis of information about Serbs and Croats, contained in chapters 32, 31 and 30 of Constantine Porphyrogenitus's *De administrando imperio*. He says that all relevant geographical data there definitely point to Serbs settled in the Polabi (Elbe) Plain, and goes on to explain which of the items quoted may be taken to represent data originally supplied by Serbian sources:

⁶¹ Једна краћа анализа неких старијих извора о Словенима дата је и у чланку: Р. Новаковић, *Кратак осврт на Јорданов опис словенског простора* (у штампи у Прилозима за КИФ за 1974). Ту су споменути и Инди Корнелија Непота из I века пре н.е., за које више научника тврди да су словенски Венди са обале Балтичког мора.

⁶² F. Dvornik, *The Slavs, Their Early History and Civilization*, Boston, 1965, 3.

in his opinion such are first of all the mention of Bojka and of Franks and Croats as neighbours of Serbs. Another piece of information — that before moving to the Balkans Serbs had been living in the Polabi Plain „from times immemorial”, or, as translated by Banduri, „since the beginning” — is also considered by Novaković as data obtained from Serbs. He observes that Byzantine chroniclers described the pre-Balkan abode of the Serbs in the light of territorial and political conditions existing in Europe in their time, and dwells especially on the phrase „since the beginning”; he insists that this piece of information, though not very definite, is extremely important. He is convinced, actually, that Serbs were unable to make it clear to enquiring Byzantines just how long they had been living in their pre-Balkan abode: presumably, the traditional belief among them was that they had lived there since the beginning, i.e. since the formation of their tribe. In view of this Novaković — long since a supporter of the theory that Serbs had lived in the Polabi Plain much before the VIth and the Vth century — directed his efforts towards finding another source which would indicate or even barely suggest that Serbs had been settled in the Polabi Plain far earlier than it is believed by some researchers of our time. The main source chosen by him for consideration in this paper is *The Description of Germany* by the Anglo-Saxon King Alfred the Great.

Before he undertakes an analysis of information contained in *The Description of Germany* with special reference to data concerning Serbs, designated there as „Surpes” and „Surfes”, Novaković explains the method of description of the different peoples inhabiting Europe used in that work. In his opinion this method is rather reliable and fairly easy to understand. A certain degree of vagueness is due, he thinks, not to the method of description, but to the fact that the work contains information originating from different sources and different periods of time somewhat confusingly mixed together. This makes Novaković think that some researchers are not right when they appraise information in both chapters in which Serbs are mentioned, as originating from the same period of time and describing the same state of affairs. On his part, Novaković finds a difference between statements in these two chapters: he considers that information in the section mentioning Osts, Burgundians and Surfes came from a more ancient source and the situation described at a certain place in this section could in no case have existed in King Alfred's time. He takes the description of the location of Osts, Burgundians and their neighbours as an example proving the validity of his assertion. Here Novaković does not agree with researchers who maintain that the mention of Burgundians refers only to their location on the Bornholm Island: but he considers, namely, that in addition to Bornholm, Burgundian locations along the lower course of the Oder River should also be taken into account. According to him it is hard to believe that an isolated far-away island could be taken as an important orientation point in the description of rather distant peoples on the continent. Novaković also points out that in the IXth century no one could have called Surfes southern neighbours of Burgundians: in his opinion this item of information probably refers to the time before the IIIrd century when the Burgundians had still been dwelling along the southern coast of the Baltic Sea; he feels sure that this is a reliable proof in support of the assertion that Serbs had been living in the Polabi Plain long before the VIth and the Vth century.

Novaković equally rejects the theory that Osts and Ests are one and the same people that should be sought somewhere to the East of the Vistula River. He is satisfied that *The Description of Germany* would not mention any people from that part of Europe as orientation for the description of the geographical location of other peoples. He believes that Osts had lived in the region to the south of Rügen and that their name does not apply to any single ethnic group but refers generally to Slav inhabitants of a certain part of the Baltic coast and may mean just „seaside dwellers”, possibly „Pome-

ranians". Novaković's analysis of this section of *The Description of Germany* leads to the idea of a possible existence of „migrant“ and „non-migrant“ peoples; he believes that Slavs represented the „non-migrant“ base in their pre-Balkan abode, while other peoples, incidentally Burgundians, were temporary „migrant“ dwellers there. He also thinks that the very name „Osts“ was used to describe more than one people.

On the basis of these considerations Novaković assumes that information in *The Description of Germany* gives rise to the conclusion that Serbs had been living in the Polabi Plain since before the Burgundians started their migration westward. Still, he is continuing his search for further sources that could provide additional support for his thesis. In this paper he notes briefly certain items encountered by him in the works of Simocattes Theophylact, Procopius, Jordan, Prisk, and Pseudo Caesarius, stating that some of them confirm rather clearly Constantine Porphyrogenitus's description of Slavs (Serbs) who had inhabited the Polabi Plain since very early times.

R. Novaković